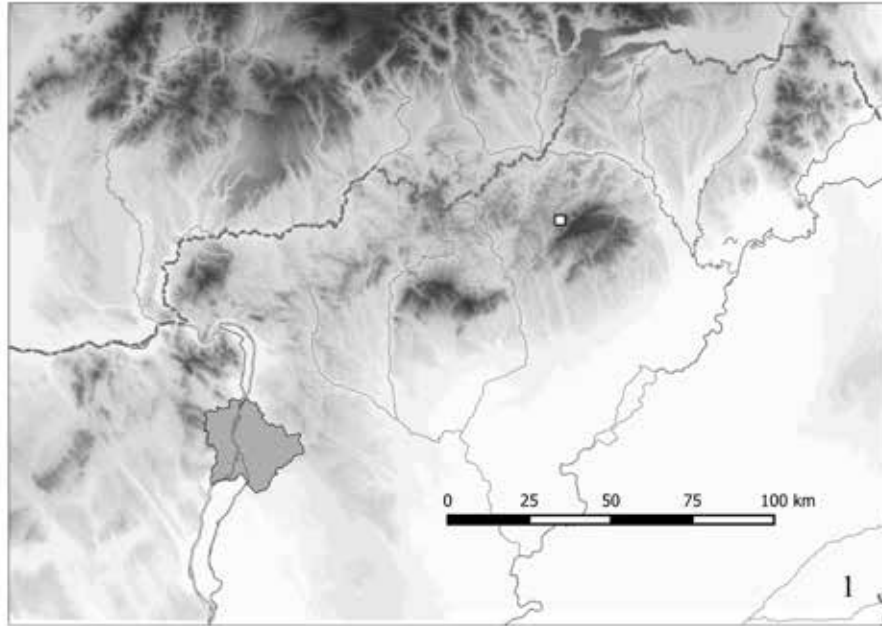

RÉGÉSZETI KUTATÁSOK SZILVÁSVÁRAD–LOVASPÁLYA
TÖBBKORSZAKOS LELŐHELYEN*Dallos Andor emlékének ajánlva¹*

2

1. kép Szilvásvár–Lovaspálya
1. A lelőhely elhelyezkedése,
2. A feltárt felület az Első Katonai Felmérésen

A lelőhely

A Lovaspálya, korábban Sport-térnek nevezett régészeti lelőhely (nyilvántartási szám: 85627) a Szalajka- és a Szilvás-patak összefolyásának közelében fekszik, egy 353–356 m tszf. magasságú, észak felé nyitott platón, a mai település belterületének délkeleti részén (1. kép 1.).

Az Északi-Bükk kistáj e része a Bükk-fennsík felől lefutó, északi, északnyugati irányú vízfolyásokkal erősen szabdalt, közephegységi helyzetű hegyláb felszín. A Sajóba lefutó Szalajka- és Szilvás-patakokra, melyek a Bükk fennsík felszín alatti karsztvizeiből kapják az utánpótlásukat, a szélsőséges vízjárás, nagy ingadozás a jellemző. Szilvásvár környékén agyagbemosódásos barna erdőtalaj található, mely mai viszonyok között is alig 20%-ban művelhető és rendkívül erős eróziós tevékenységnek van kitéve.²

A történeti térképek a lelőhely területén egy füves rétet jelölnek (1. kép 2.), amely a patak közelsége miatt elég vizenyős lehetett. A helyi lakosok elbeszéléséből tudjuk, hogy valamikor itt fordultak meg a Mészüzemhez fuvarozó lovas kocsik. Az 1950-es évektől kezdve a terület déli részén kezdtek el épülni a házak, a hozzájuk kapcsolódó kiskerteket művelték, az erre futó közművek bolygatták a lelőhelyet. A későbbiekben sport- majd lovaspályaként hasznosított terület apró kavicsal, fűvel borított, környezete beépített, részben fedett.

A területről már a 20. század első felétől kerültek elő régészeti leletek. 1936-ban Vértess László végzett terepbejárást a Szalajka-patak völgyébe tartó országút mentén, mely során egy délkelet–északnyugati tájolású, nyújtott vázas temetkezést és bolygatott késő vaskori telepjelenségeket azonosított a Mészüzem környékén. 1950-ben a korábbi területtől 150–200 m-re ugyanő szintén lelőhely nyomát figyelte meg. 1953-ban Jakucs László geológus számolt be a Mészüzem előtti szántóföldön talált újabb zsugorított temetkezésről és kerámiáról.³

Tervezett régészeti kutatás csak az 1960-as években folyt a területen. Az MTA Régészeti Intézetének projektje Salamon Ágnes vezetésével indult az északkelet-magyarországi késő vaskor és római kor alapvető kérdéseinek tisztázása céljából. Ennek kapcsán Borsod-Abaúj-Zemplén és Heves megyékben, terepbejárással előre kiválasztott területeken, kis felületű kutatószondákat nyitottak.⁴ Szilvásváradon 1959-ben csupán egy 2×2 m-es terület került feltárássra a terület rétegtani viszonyainak tisztázása céljából. Az előkerült késő vaskori és ró-

1 Dallos Andor (1959–2019) a szilvásvárad Állami Ménesgazdaság igazgatója, a Lipicai Lovasközpont alapítója, a fogathajtás sport, a lipicai és a gidrán lófajta elismert szaktekinetelye. Soha el nem évülő érdemeket szerzett a szilvásvárad lovas kultúra megtartásában, az idegenforgalom fellendítésében, a település hírnevének öregbítésében.

2 DÖVÉNYI 2010. 739–741.

3 MNM Ad. 116. SZ. III.; MNM Ad. 131. SZ. III.; MATUZ 1999.

4 SALAMON 1966.; SOÓS 2014. 121.; SOÓS 2017. 17–18.

mai császárkori leletanyagot ásónyomok és rétegek szerint dokumentálták,⁵ majd az eredmények alapján újabb, nagyobb felületű kutatást terveztek a lelőhely kiterjedésének megállapítására. A Salamon Ágnes vezetésével 1962-ben feltárt kutatászondák teljes egészében a 2016-ban feltárt területre esnek.⁶

Az 1948 és 2015 között Szilvásvárak környékéről előkerült régészeti leleteket két helyi lakos, Pap László bányamester és Regös József környezetvédelmi asszisztens és barlangi kutatásvezető gyűjtötte össze. Adataik alapján a lelőhely a mai település alatt, a Szalajka-patak völgyében észak felé további 150-170 m hosszan követhető.⁷

A 2016. évi régészeti kutatás

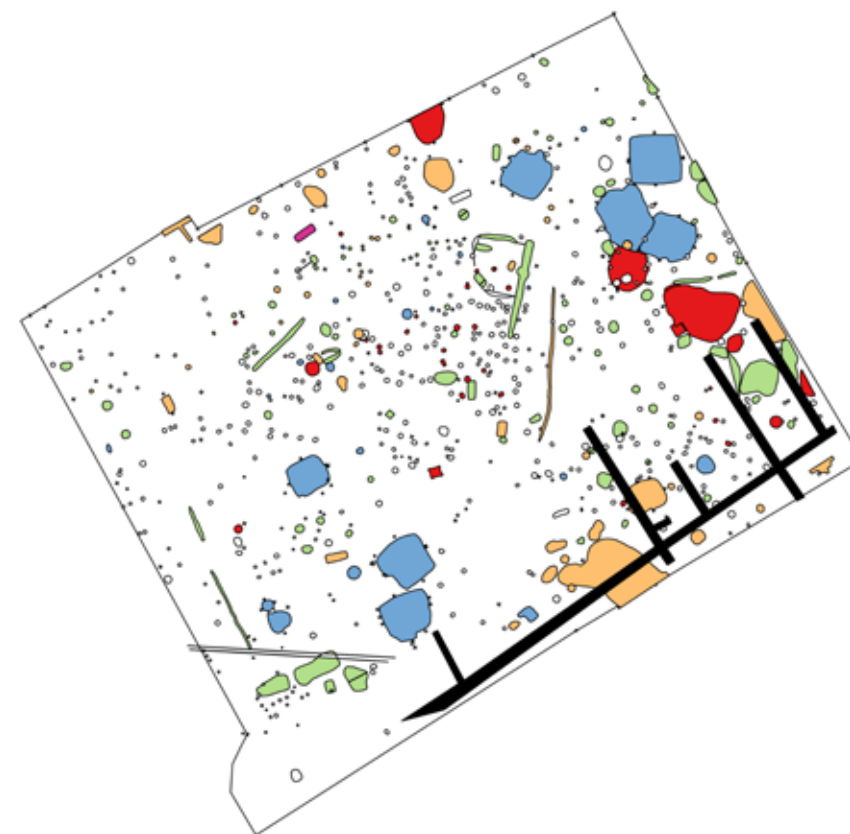
2016-ban a Lipicai Lovas és Rendezvény Központ kialakítási munkái során a Dobó István Vármúzeum régészei a területen megelőző régészeti feltárást folytattak.⁸ A 453. és a 452/2. helyrajzi számú területeken a kivitelezéssel érintett részekben folyt a feltárás. A régészeti kutatás két szakaszban történt a versenypálya és a gyakorlópálya területén. A két felület között kimaradt kb. 50 méter széles területen végzett geofizikai mérések a nagymértékű újkori bolygatás miatt nem határoztak meg egyértelmű jelenségeket (5. kép 2.).

A pálya területén a beruházó lőszermentesítéshez kapcsolódó műszeres vizsgálatot végeztetett. A felső humuszréteg fémhulladékkal szennyezett. A mérések alapján leginkább az újkori bolygatásokat, közműveket lehetett nyomon követni. A mérések a régészeti kutatás szempontjából nem voltak mérvadóak.

A 2016-os feltárás 8867 m² területen folyt, összesen 2840 régészeti jelenség nyomát lehetett dokumentálni. Az előkerült régészeti objektumok nagy része telepjelenség, amely több korszakhoz tartozik. Az újkőkor középső időszakához sorolható objektumok elsősorban az északi felületen jelentkeztek, a bronzkori jelenségek elszórva a feltárt terület egészén megfigyelhetők voltak. A késő vaskori kelta épületek csoportokban, szintén a feltárás teljes felületén kerültek elő. A római és kora népvándorlás kori jelenségek elhelyezkedését lentebb részletesen tárgyaljuk. A legfiatalabb településre egy földbe mélyített építmény és néhány szórvány kerámia utalt az Árpád-korból.

A kutatott területen öt különböző korú temetkezés is napvilágra került. A legkorábbi, 703. számot kapott temetkezés az 555. számú, nagyméretű neolitikus gödörben feküdt, melynek alján, egy külön gödörben, melléklet nélkül helyezték el a halottat.

A terület északnyugati részén, egy, az altalajba csak kissé mélyedő sírgödörben került elő egy bal oldali alvópózban eltemetett váz, a 70. sír tájolása délkelet–északnyugati, a csontok rossz megtartásúak. Egyetlen mészkőből készült koronggyöngy volt mellette, amely a lábak

Szilvásvárak-Lovaspálya

Neolitikus
Bronzekor
La Tène
Római kor
Hun kor
Újkor

0 10 20 30 40 50 m

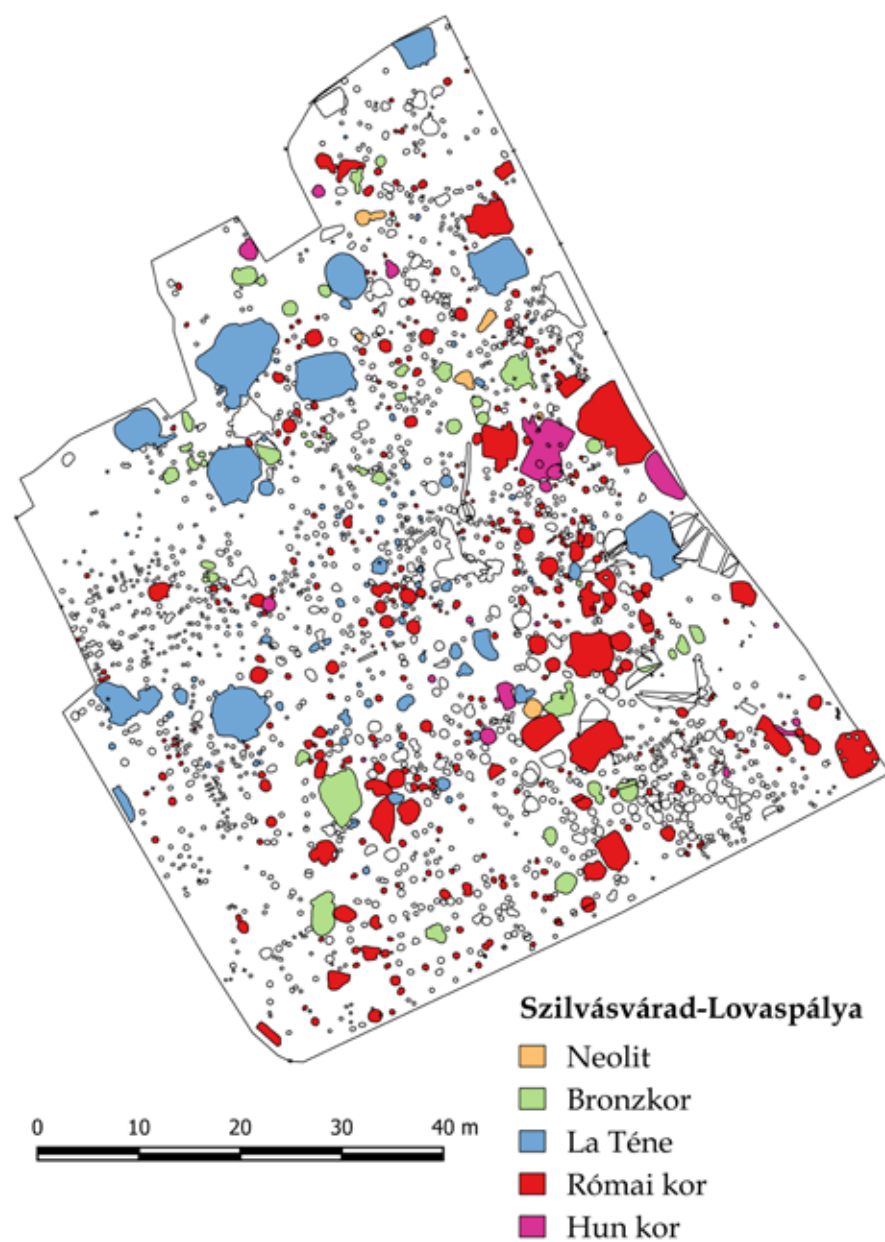
⁵ SALAMON–TÖRÖK 1960.

⁶ Részletesen lásd: SOÓS-TANKÓ 2018a.

⁷ REGÖS 2000. 33.; REGÖS 2016.

⁸ Az ásatásvezető régész, Farkas Csilla mellett Hrabák Zita irányította a kutatást, a munkát több régész kolléga is segítette: Pásztor Eszter, Varga Anna, Havasy Orsolya, Bakó Katalin, Hegyi Borbála, Gulyás Bence, Czuppon Tamás, Nyerges Éva Ágnes. Régésztechnikusok: Bíró László, Bernáth László, Bíró Emese Anna, Somodi Zoltán, Kakuk Balázs. A feltáráson számos régész-, illetve történészhallgató vett részt az ELTE, SZTE, PPKE és az EKE részéről. Csak néhány nevet emelnénk ki: Kolonits László, Medgyesi Zoltán, Rákos Eszter. Szakmai tanácsaikkal, tapasztalataikkal számos kolléga segítette a kutatást: Soós Eszter (PTE), Tankó Károly (MTA-ELTE), Szabó Gábor, Rácz Zsófia (ELTE), Török Béla (ME). Itt szeretném megköszönni Regös József helytörténész, barlangász segítségét, figyelmét és hasznos tanácsait, tapasztalatát, helyismeretével jelentősen segítette a munkánkat. Köszönet azoknak is, akik fizikai erejüket nem kímélve felszínre hozták ezeket a leleteket.

2. kép Szilvásvárak-Lovaspálya, I. északi felület, jelenségek korszakok szerint

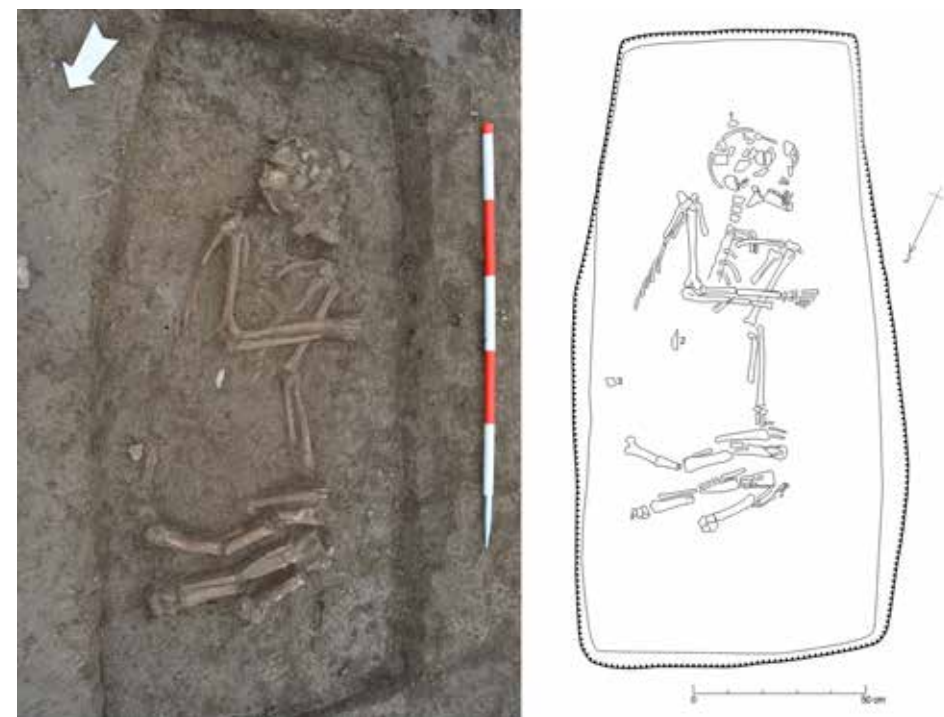

3. kép Szilvásvár-Lovaspálya, II. déli felület, jelenségek korszakok szerint

alól került elő (4. kép). A mellékletek hiánya miatt csak feltételesen tehető a rézkor időszakra, a pontosabb körmeghatározáshoz további vizsgálatokra van szükség.

A harmadik temetkezés egy fejjel délnyugati irányban elhelyezett nő sírja (646. objektum). A halott mellől üveggyöngy, bronzcsipesz, övcsat, fibula, vastárgy, csontfésű és egy edény került elő. A mellékletek alapján a temetkezés a Kr. u. 5. századra tehető.⁹

A terület déli részén két korhasztásos temetkezés került feltárássra. Az egyik délnyugat-északkeleti tájolású, fiatal egyén sírja, viszonylag szűk és nem túl mély sírgödörben temették el, melléklete nem volt, így kora kérdéses (1621. objektum). A másik váz egy délkelet-északnyugati tájolású temetkezés (2800. objektum), amit bolygatott egy későbbi gödör. Melléklete ennek sem volt, így kora egyelőre ennek is kérdéses.

4. kép Szilvásvár-Lovaspálya, 70. objektum: zsugorított csontváz temetkezés

A neolitikus település

A telepjelenségek közül a legkorábbi időszakot a feltáráson a középső neolitikus Bükk-kultúrához sorolható objektumok jelentették. Ezek nagy része igen jelentős mennyiségű leletanyagot tartalmazó, nagyméretű agyaggyerő hely volt. Az egyik gödör aljából egy zsugorított, melléklet nélküli temetkezés került elő (703. objektum). A kutatást és a településszerkezeti megfigyeléseket nehezítette, hogy a neolit járőrsínt felett egy 10–15 cm vastag, humuszos, kavicsos öntési réteg húzóódott, mely déli irányban vastagodott. A beruházás mélysége nem érte el a neolit települési rétegeket, ezért a humuszolt felszínen ezek a jelen-

⁹ GULYÁS *et al.* 2019.

ségek nem mindenhol voltak megfigyelhetőek. A feltárt nagyméretű agyaggyerő gödrök tájolása északnyugat–délkeleti, ezért feltételezhető, hogy az épületek tájolása is ilyen irányú lehetett (2-3. kép).

A kerámia leletanyagban a durva főző- és tárolóedények töredékei mellett számos vékonyfalú, díszített edénytöredék került elő, valamint pattintott és csiszolt kőeszközök, őrlőkövek utaltak a mindennapi élet tevékenységeire.

A késő bronzkori teleprész

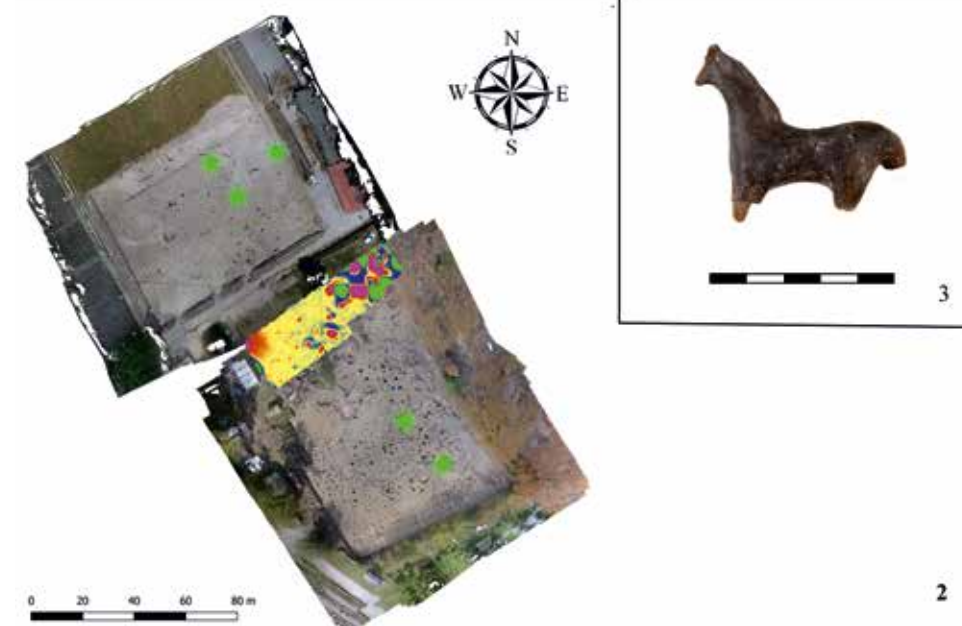
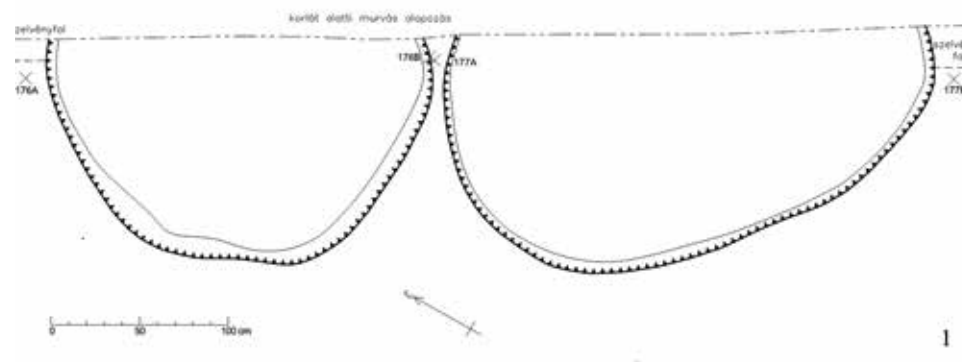
A kutatott terület a neolitikum után sokáig lakatlan, vagy csak gyér lakosságú volt. Az eróziós folyamatok, és a patak mozgása, hordaléklerakása következtében vastagabb kavicsos, agyagos réteg fedte az újkőkori település nyomait. Csak a késő bronzkor végén, a Kyjatice-kultúra időszakában foglalják el újabb népcsoportok a völgynek ezt a részét. A késő bronzkori telepjelenségeket, főleg gödröket és cölöphelyeket sorolhatunk ebbe a korszakba, melyeket a későbbi korok emberei jelentősen megbolygattak (2-3. kép). A leletanyag vizsgálata még folyamatban van, elsősorban kerámiatöredékek, kevés bronz- és agyagtárgy, csonteszköz került elő.

A kerámiaanyagból kiemelkedik az állatfigurák jelentős száma, 6 objektumból kerültek elő különböző darabok: 18., 176., 177., 290., 1174., 1435. objektum (5. kép 2.). Főleg lovat, ezen kívül disznót és egyéb kérődző állatot (szarvasmarhát) formázó töredékek kerültek elő. Az állatfigurákat tartalmazó gödrök a település vízfolyáshoz közelebb eső részébe esnek.

A leletek számát tekintve kiemelkedő a 176-177 objektum, amely a feltárt terület északkeleti részében található. Sajnos az említett objektumok keleti felét a pálya kialakításakor épített korláttal elpusztították és felső részük is bolygatott. Mindkét jelenség kerekded, egyenes aljú, közepesen mély, nagyobb gödör, egymás közelében vannak, de a bolygatás miatt egymáshoz való viszonyuk kérdéses (5. kép 1.).

Mindkét objektum leletanyaga igen töredékes, csak kevés edénytípus rekonstruálható. Nem lehet általános következtetéseket levonni a késő bronzkori anyaggal kapcsolatban, csupán a gödrökből előkerült leletgyűjtés összetételének meghatározása a cél. A leggyakrabban a behúzott peremű, félgömb alakú tálak töredékei fordulnak elő, némelyik oldalán szalagfűl (6. kép 2.), vagy függőlegesen átfűrt bütyök (6. kép 1.) van. Előfordul az enyhén behúzott peremű tál, a peremen alig érzékelhető turbántekerccsel (8. kép 4.), és a belső oldalukon megvastagodott peremű tálak (8. kép 1-3.) is. Megtalálhatóak a szélesen kihajló, vagy egyenes peremű, belső oldalukon vízszintesen síkozott tálak vagy urnák töredékei (6. kép 3, 5.). Néhány belső díszes töredék is előkerült, köztük egy vékonyfalú, vörösesbarna, fényezett felületű darab, belsejében íves bekarcolt vonalkötegek, nyomokban vörös festés látszik (9. kép 3.), valamint egy fekete, fényezett, szalagfüles csésze töredéke (6. kép 8.). Másik jellegzetes edénytípus a csésze: függőleges árkolással díszített (6. kép 10.), fekete, fényezett, profilált vállú sima (6. kép 6.), vagy a vállon bevagdolásokkal díszített (8. kép 5.) típus, omphaloszos aljtöredék (6. kép 14.), középen árkolt szalagfűl (6. kép 13.).

Jóval kevesebb a nagyobb méretű edény töredéke: hordós testű fazekak vízszintes, hosszúságú, plasztikus fogóbütyökkel, tölcseres nyakú, kihajló peremű, kettőskónikus testű formákkal. Az urna formájú edények többsége kettős színű, belül vörös vagy barnás, kívül fekete, legtöbbször fényezett. Az anyagban megtalálhatóak a vízszintes és ívelt árkolással dí-

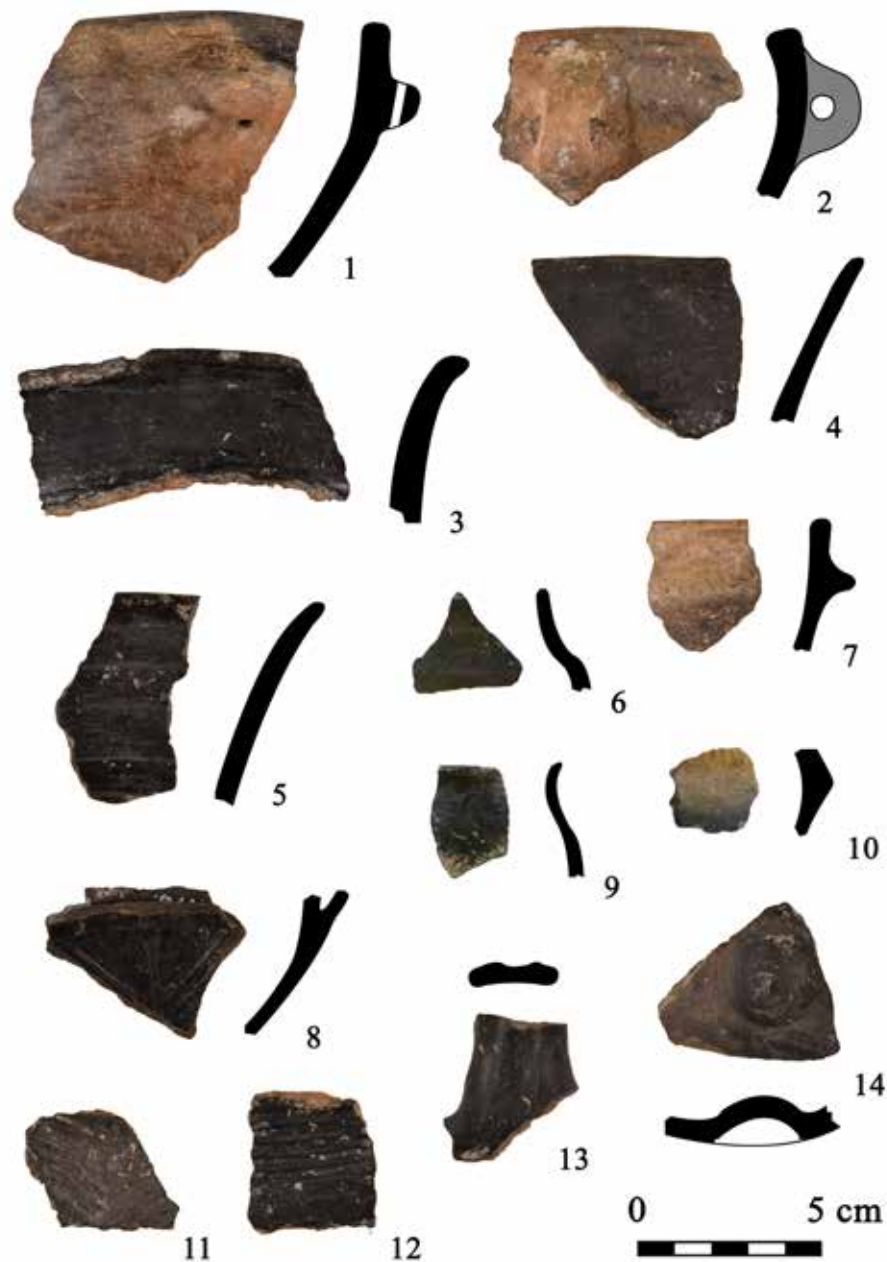

5. kép Szilvásvár–Lovaspálya

1. 176. és 177. objektum: késő bronzkori gödrök

2. Állatfigurák előfordulása a késő bronzkori teleprészen

3. Ló szobor a 177. objektumból

6. kép Szilvásvár–Lovaspálya, 176. objektum leletanyaga

szített (6. kép 11-12.), valamint turbántekercses (8. kép 9.) töredékek is. Néhány kisebb fazék töredéke (6. kép 7., 8. kép 7.) is előkerült. Előfordult plasztikus díszítés (9. kép 1.), és a belső oldalon fekete festés (?) nyoma is (9. kép 2.).

A 176. objektumból jellemzően igen sok miniatűr edény töredéke került elő, csészék, fazekak, tálak (6. kép 6, 9., 7. kép 2, 6.). Az edénytöredékeken kívül egyéb agyagtárgyak: egy agyag kocsierek (7. kép 1.), több lapos, kerek agyag tárgy kis kicsúcsosodással (Q alakú) (7. kép 7-9.), ezeknek egyelőre nem találtuk párhuzamát. Számos, agyag állatfiguráról származó láb vagy szarv töredék (19 db) (7. kép 10-15.), és egy kisméretű, lapos, hosszúkás, rombusz átmetszetű, egyelőre kardként vagy torként értelmezett agyagtárgy (7. kép 16.) is napvilágot látott. A 177. objektumban is megtalálható volt néhány miniatűr edény darabja (9. kép 10-11.), és összesen 7 db állatszobor töredéke. Általánosságban elmondható, hogy a figurák testének átmetszete kerek, a lábak, farok hegyes, kúpos formában vannak jelezve. Az állatfigurák közül 4 db lovat ábrázol, melyeken jellegzetes a sörény plasztikus ábrázolása, a nyak hosszúkás, a fej hegyes, a lábak hosszúak. Az egyik szinte ép, egész, ezért méretei jól meghatározhatók (hossza 53 mm, magassága 48 mm), csak a farkának hossza kérdéses (5. kép 3.). Kettőnek az első, egynek a hátsó része van meg (9. kép 6, 8-9.). Két másik figura disznóformát mutat (9. kép 4-5.), egy töredék pedig valószínűleg egy nagyobb testű kérődző, feltehetően szarvasmarha, esetleg őstulok ábrázolás lehetett (9. kép 7.). Fém tárgyak is előkerültek az objektumokból: egy bronzpityke (9. kép 12.) és egy bronztű vagy fibula töredéke (7. kép 17.).

Az állatszobrok viszonylagos nagy száma az állattartás vagy az állatállomány kiemelt jelentőségére utalhat a település lakóinak életében.¹⁰ A magyarországi területeken a késő bronzkori állatplasztikák közvetlen előzményei a hatvani kultúrában kereshetők, sajátos szerepük lehetett, mert általában csak egyes kultúrák leletanyagában fordulnak elő.¹¹ Számos, a szilvásváradhoz hasonló ábrázolás a került elő a Piliny-kultúra térségéből¹², a Gáva-kultúra területén nagyobb számban jelennek meg (pl. Poroszló–Aponhát)¹³, és a Kyjatice-kultúra telepeiről is egyre több helyről ismerünk ilyen típusú tárgyakat.¹⁴

Az agyag állatplasztikák elterjedése a késő bronzkor végén és a kora vaskor elején a Kárpát-medence nyugati végétől az erdős sztyeppe területéig húzódott. Tipológiai szempontból a Dnyeper vidéki és az erdélyi darabok hasonlóan leginkább a belső Kárpát-medencei darabokhoz.¹⁵

Gróh Dániel az Urnamezős-kultúra időszakából származó visegrádi leletek kapcsán összehasonlítja a késő bronzkori és kora vaskori állatábrázolásokat, szerinte a Duna egyfajta

¹⁰ MAKAY 1959. 123.

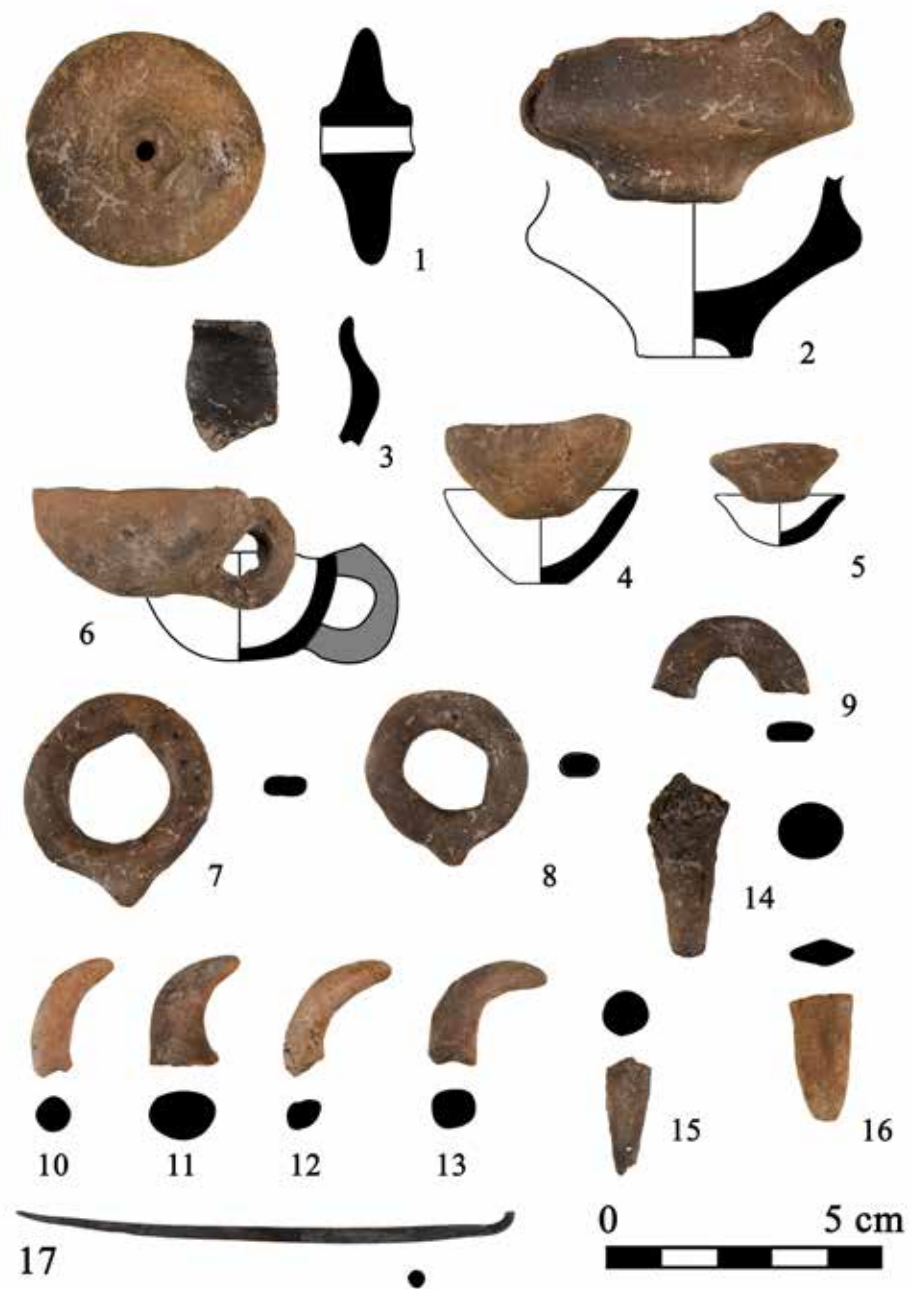
¹¹ MAKAY 1959. 136.

¹² NYÁRY 1909. 430–431., 24. kép; FURMANEK 1977. 341. Taf. XXV. 17, 20, Taf. XXXIII. 3–6. Egyik sem egyértelműen ló, talán az egyik prsá-i darab az (XXV. 17.), de hiányzik a fej rész. A Piliny–Várhegyről származó darabok esetében is kérdés a meghatározás, talán a XXXVIII. 5–6, hosszú nyak, hosszú láb.

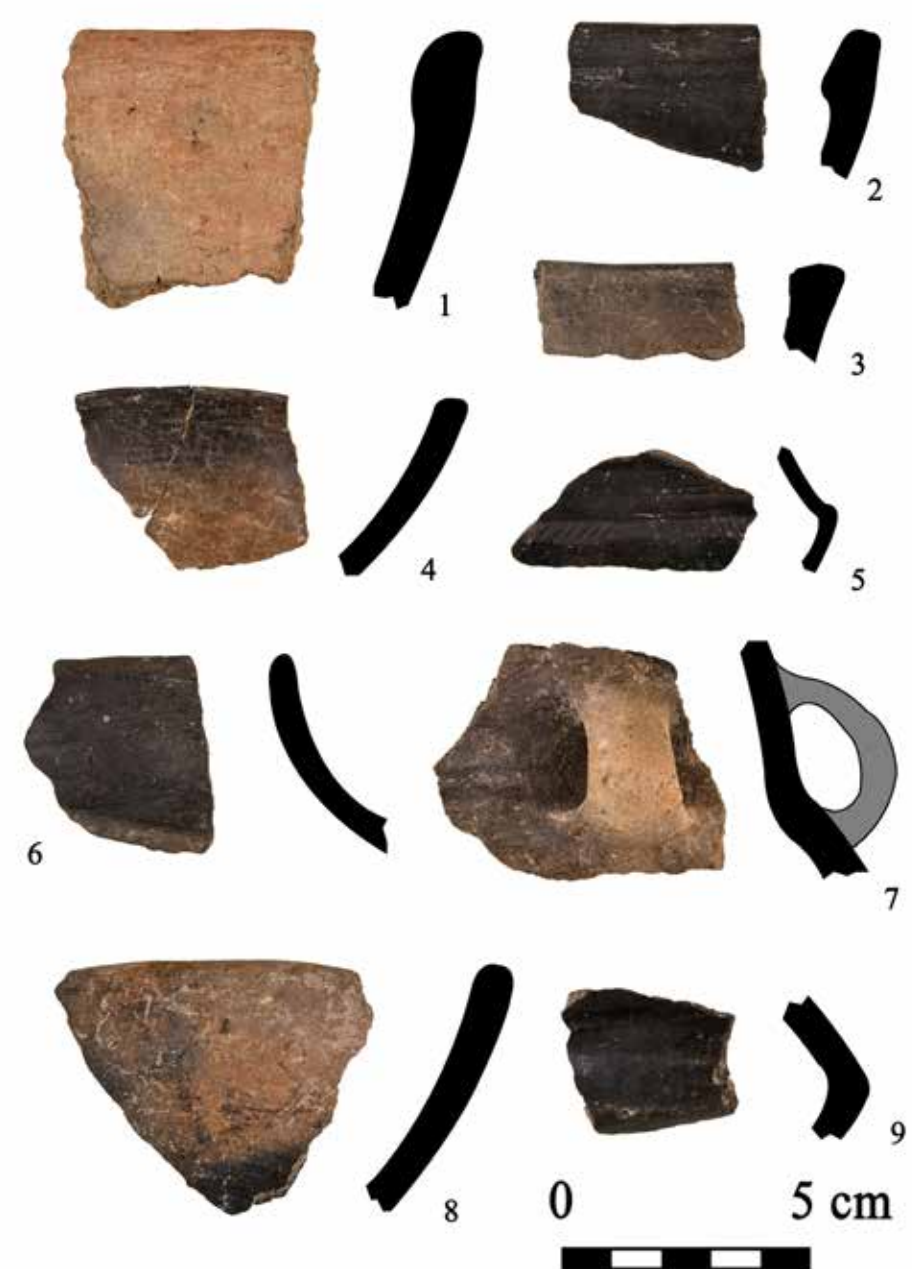
¹³ PATAY 1976. 200. Abb. 3. 7–9. A Gáva-kultúra időszakából további állatszobor leleteket említ Koós Judit a miskolci múzeumban előkerült hasonló figurák kapcsán: KOÓS 2011. 158.

¹⁴ Miskolc–Rendezőpályaudvar: KEMENCZEI 1970. IV. tábla 2; Uő. 1984. Taf. LXXXIX 10); Ózd–Dobó István út.; Uő. 1984. Taf. LXXXIX 13); Szilvásvár–Töröksánc: D. MATUZ 1999. 35. kép 14, 16; D. MATUZ–NOVAKI 2002. Abb. 110. 14, 16; Ságújfalu–Kossuth utca: TANKÓ 2004. 4. kép 6; Ludas–Varjú-dűlő: DOMBORÓCZKI 2004. 11. 3. kép. Sok állatfigura látható a ludasi anyagból összeállított detki Régészeti kiállításban. Tállya–Óvár: V. SZABÓ 2017. 119., Fig. 12.4

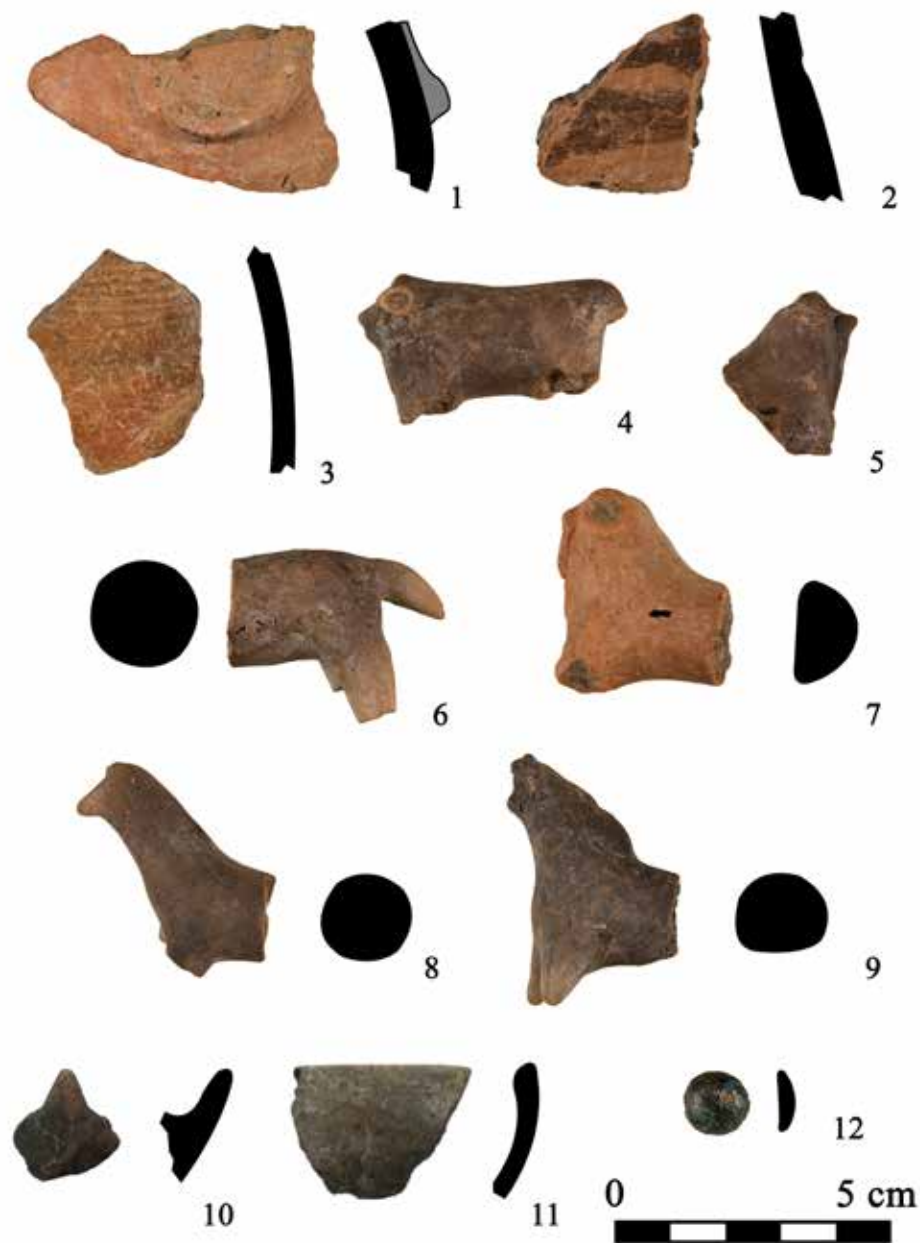
¹⁵ D. MATUZ 1999. 42., METZNER-NEBELSICK 1998. 397., 413., Liste S., Abb. 27., Koós 2011. 157.

7. kép Szilvásvár–Lovaspálya, 176. objektum leletanyaga

8. kép Szilvásvár–Lovaspálya, 177. objektum leletanyaga

9. kép Szilvásvár–Lovaspálya, 177. objektum leletanyaga

választóvonal lehetett. Egy-egy urnamezős lelőhelyen csak kevés állatszobor fordul elő, elnagyoltabb a kidolgozás, és nincs köztük hasonlóság. A Gáva- és Kyjatice-kultúrák területén azonban megfigyelhetők a hasonló formák, a realiztikus ábrázolás.¹⁶

A Szilvásvár–Lovaspálya lelőhely késő bronzkori anyagában igen sok a ló szobrocska, ami a ló kiemelt szerepét jelentheti. Ez annál is érdekesebb, mert a megelőző korszakokban igen ritka a ló ábrázolás.¹⁷ A figurák jól kidolgozottak, hangsúlyozott a sörény, a nyak íve, a fej formája. Ló figura töredéke az alig 4 km-re található erődített településről, Szilvásvár–Töröksánc¹⁸ területéről is előkerült. A szilvásváradhoz igen hasonló példányok kerültek elő Poroszlóról¹⁹, Baksról²⁰, Lechința de Mureșről (Maroslekence)²¹, Grănicești-ről²², a Herman Ottó Múzeum késő bronzkori agyagplasztikái között is van hasonló ló ábrázolás²³.

A lótenyésztés legkedvezőbb természetes környezete a viszonylag száraz, kemény talaj, éppen ezért a folyamszabályozások előtt a Kárpát-medencében Erdély és a középhegységek fennsíkjai voltak a megfelelő területek nagyobb lóállomány tartására.²⁴ A ló nagy értéket képviselhetett, hiszen a faj szaporodási jellegzetessége miatt lassú az utánpótlás, ezért viszonylag ritka a húshasznosítás. Inkább a szállításnál, közlekedésnél használhatták.²⁵ A kora vaskor időszakából több lóábrázolás ismert, igen látványos leletegyüttes került elő a horvátországi Topusko (Turska kosa) település Kr. e. 6–3. századra datált lelőhelyéről. Több a szilvásváradhoz hasonló darab is van, csak a horvátországi példányok nagyobbak és a hossz magasság arány is eltér kissé. A lelőhelyen a felismerhető formák 85% -a ló, a megfigyelések szerint a lovat nem áldozati állatként használták, hanem közlekedési eszközként.²⁶ A vontatás funkciójának jó példája a Visegrád–Lepence lelőhelyről előkerült lószobrocska, melynek a nyaka át volt fúrva, ami esetleg egy kocsi vagy egyéb vontatmány kapcsolódási helyét jelezheti.²⁷

A településen előkerült állatfigurák rendeltetése bizonytalan, de elképzelhető, hogy valamilyen vallásos kultuszhoz, az állatállomány szaporodásához, gyarapodásához, vagy esetleg utazás, kereskedelemhez kapcsolódó szertartáshoz használták fel őket.²⁸ Az objektum leletanyaga is utalhat valamilyen sajátos eseményre, vagy rendeltetésre, példaként említhetjük a miniatűr edények nagy számát, a kisebb agyagtárgyakat, vagy mondjuk azt, hogy a gödrök leletanyagában a tálak töredékei képviseltetik magukat elsősorban.

Az eddig vizsgált és bemutatott leletanyag alapján nem lehet pontos kronológiai határokat megadni, de általánosságban megállapítható, hogy a teleprészlet beleillik a Piliny-Kyjatice kultúrkörbe. Jól párhuzamba állítható az eddig megkutatott magaslati telepek leletanyagával,

¹⁶ GRÓH 2009. 29–30.

¹⁷ MAKAY 1959. 134.

¹⁸ D. MATUZ 1999. 35. kép 16.; V.SZABÓ–BÍRÓ 2018. A lelőhelyen 2018-ban folytatott ásatás során is előkerült hasonló állatfigura V. Szabó Gábor szíves szóbeli közlése. Itt szeretnék köszönetet mondani V. Szabó Gábornak a segítségéért, aki számos párhuzamra és új eredményre hívta fel a figyelmet a témával kapcsolatban.

¹⁹ PATAY 1976. 200. Abb. 3. 7, 9.

²⁰ V. SZABÓ 2011. 96., 11. kép 1.

²¹ HOREDŰ 1963. Abb. 2. 2.

²² LÁSZLÓ 1994. Fig. 49. 1.

²³ KOÓS 2011. 153. 1. kép 4.

²⁴ BARTOSIEWICZ 2006. 111.

²⁵ BARTOSIEWICZ 2006. 112.; MAKAY 1959. 135.; ČUČKOVIĆ 2004. 198–200., 207.

²⁶ A tárgyak a karlovaci Városi Múzeumban vannak. ČUČKOVIĆ 2004. 198–200., 207. Kat. 23. Itt szeretnék köszönetet mondani Ilon Gábornak, aki számos párhuzamra hívta fel a figyelmet!

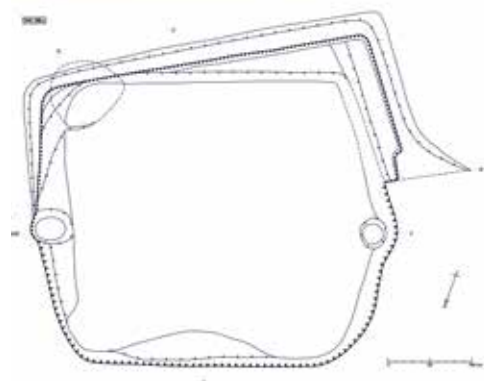
²⁷ GRÓH 2009. 29. 8–9. ábra

²⁸ MAKAY 1959. 136.; LÁSZLÓ 1994. 90.; D. MATUZ 1999. 42.; GRÓH 2009. 31.; KOÓS 2011. 159.; METZNER-NEBELSICK 1998. 395–397.

mint Szilvásvárad–Töröksánc,²⁹ vagy Mátraszentimre–Ágasvár.³⁰ A belső díszes csészék a közép-szlovákiai Lausitz-kultúra hatását mutatják, amely az észak-magyarországi területen a HaB fázisra tehető.³¹ A késő bronzkori település jelentőségét az adja, hogy a középhegységi régióban viszonylag nagy felületen került feltárássra egy kisebb település, egy erődített telep vonzáskörzetében.

A késő vaskori település³²

A késő vaskorban kelták telepedtek le, amire a lelőhelyen számos, a La Tène kultúrához köthető földbe mélyített épület, edényégető kemence, gödör és cölöplyuk utal. A vaskorkutatás szempontjából a szilvásvárad-i lelőhely jelentősége, hogy ez a kelta település hegyvidéki környezetben, a Bükk régészeti eddig kevésbé ismert területén került feltárássra. A késő vaskori települési struktúra feltárást célzó topográfiai kutatások eddig jobbára az Északi-középhegység előterében, valamint az Alföld északi peremén folytak, és ott a hegyvidékről a síkságra tartó folyóvölgyekben falvak viszonylag sűrű láncolatát mutatták ki.³³ Ezzel szemben az Északi-középhegység belső területeiről késő vaskori lelőhelyek alig ismertek. Jól szemlélteti ezt, hogy a Bükkben mindeddig csak a bükk-szentlászlói Nagysáncra és a dédestapolcsányi Verebce-bércen folyt olyan régészeti feltárás, amely késő vaskori leleteket is felszínre hozott.³⁴ Ezek a lelőhelyek azonban erődítésekkel körülvett csúcsokon, gerinceken és platókon találhatók. Ezzel szemben Szilvásvárad jelentősége, hogy hegyvidéki környezetben, folyóvölgyben elhelyezkedő, erődítés nélküli, faluszerű település.

10. kép Szilvásvárad–Lovaspálya, 242. objektum:
Földbe mélyített La Tène kori épület

A késő vaskori település leletanyagát vizsgálva szembetűnő a kerámialeletek nagy száma. A feltárás során jelentős mennyiségű, különböző típusú és méretű edénytöredék került napvilágra. A kerámialeletek többsége földbe mélyített épületekből került elő. Példaként említünk itt egy olyan épületet, amelyhez több hasonló került feltárássra a lelőhelyen. A 242. objektum

egy félig földbe mélyített, lekerekített téglalap alakú épület, amelynek rövidebb oldalain egy-egy, a faltokban megfigyelhető, döngölt padlószint alá mélyedő oszlophely volt (10. kép). Ez az épület a La Tène kultúra Kárpát-medencei megtelepülési területén szerkezetileg szokványosnak tekinthető.³⁵ Az északi oldalnál, a gödör aljában megfigyelt padka az eddig ismert párhuzamok alapján az épület bejáratához kapcsolódó belső lépcsőfokként értelmezhető.³⁶ Újabban az is felmerült, hogy a padkához hasonló szélességű bejárat falnyílás tartozik, felette előtetővel, amelynek szerkezeti párhuzamai itáliai kora vaskori házurnákon is megfigyelhetők.³⁷ A szilvásvárad-i 242. számú épület keleti sarkában, az oldalfalba beásva kemence került feltárássra. Ennek a boltozatos, kövekkel és folyami kavicsokkal kirakott aljú tüzelőberendezésnek pontos rendeltetése nem ismert. Tény ugyanakkor, hogy a szerkezetileg hasonló épületekben, Kárpát-medence szerte, több esetben ipari tevékenység nyomait tárták fel (például Polgáron szövőszék maradványai és korom,³⁸ Sajópetrin pedig salak és kerámiaégető-kemencék voltak³⁹), így a szilvásvárad-ihoz hasonló épületek a műhely-típus elnevezést kapták.⁴⁰ Szilvásváradon azonban a 242. objektum műhelyként való meghatározása kizárólag a sarokba épített boltíves kemencére alapozva kérdéses.

Az épület betöltéséből előkerült leletanyag szokványosnak tekinthető. Egy közelebből meg nem határozható vas fibula töredékét leszámítva csak a kerámia-töredékek vizsgálatára támaszkodhatunk. A tipológiai nem szignifikáns talp- és oldaltöredékek mellett viszonylag kevés értékelhető peremtöredék van. A kerámiaanyag készítés-technológiai és tipológiai vizsgálatánál a Sajópetri településre kidolgozott – később több lelőhelyre is adoptált – feldolgozási szisztémát alkalmaztuk.⁴¹ A vizsgált leletanyag készítés-technológiai értékelésére nem objektumonként, hanem összevonva került sor, így annak eredményei reprezentatív mintának tekinthetők a lelőhelyre vonatkozóan. A kerámialeletek készítés-technológiai összetételét vizsgálva szembetűnő a korongolt áru (52%) és a kézzel formált edények (48%) kiegyensúlyozott aránya. A korongolt töredékek között a CTFC és CTFS finomkerámia (62%) aránya valamivel magasabb a CCTC, CCTS, illetve CCTG házi kerámiához képest (38%), ám ez valószínűleg a finomabb áru erősebb töredezettségi faktorából következik. A késő vaskor szempontjából fontos mérőszám a grafitos soványítású kerámiának a használata, amely a teljes kerámiaanyagon belül 6% volt. Kimutatható továbbá, hogy a kézzel formázást csak a durva kerámiák esetében alkalmaztak (CNTGS és CNTGC), vagyis egyértelműen a késő vaskorra keltezhető kézzel formált finomkerámia a vizsgált töredékek között nem volt (a vaskori objektumok betöltésébe számottevő újkőkori és késő bronzkori finom- és durvakerámia töredék keveredett). A kerámia készítésének másik fontos technológiai jellemzője az égetés. A vizsgált anyag tekintetében megállapítható volt, hogy technológiai csoporttól függetlenül a redukációs égetés dominált (88%), vagyis oxidációs égetést csak ritkán (12%) alkalmaztak. Más tekintetben az előkerült kerámiaanyag erősen töredezett. A töredékek nagyobb része (81%) oldaltöredék, kisebb arányban perem- (13%), illetve talptöredék (6%) volt. A tipológiai meghatározható individuumokon belül a 242. objektum-

29 D.MATUZ 1999. 28-44.

30 D.MATUZ-SZ. KÁLLAY 1994.

31 D.MATUZ 1999. 33.; TANKÓ 2004. 55.

32 A késő vaskori település régészeti leleteinek tudományos feldolgozását Tankó Károly az MTA-ELTE Interdiszciplináris Régészettudományi Kutatócsoport támogatásával végzi.

33 CZAJLIK–TANKÓ 2007. 321-324., Fig. 91.; TANKÓ–VADAY 2010. 147., 149. 18. ábra; CZAJLIK *et al.* 2012. 171-180., Fig. 203.

34 HELLEBRANDT 1992.; SZABÓ *et al.* 2014.

35 Késő vaskori veremházak maradványainak értelmezéséről: TIMÁR 2013.

36 TIMÁR 2007. 209.; SZABÓ *et al.* 2008. 187., 195., Fig. 10.; TIMÁR 2013. 298.

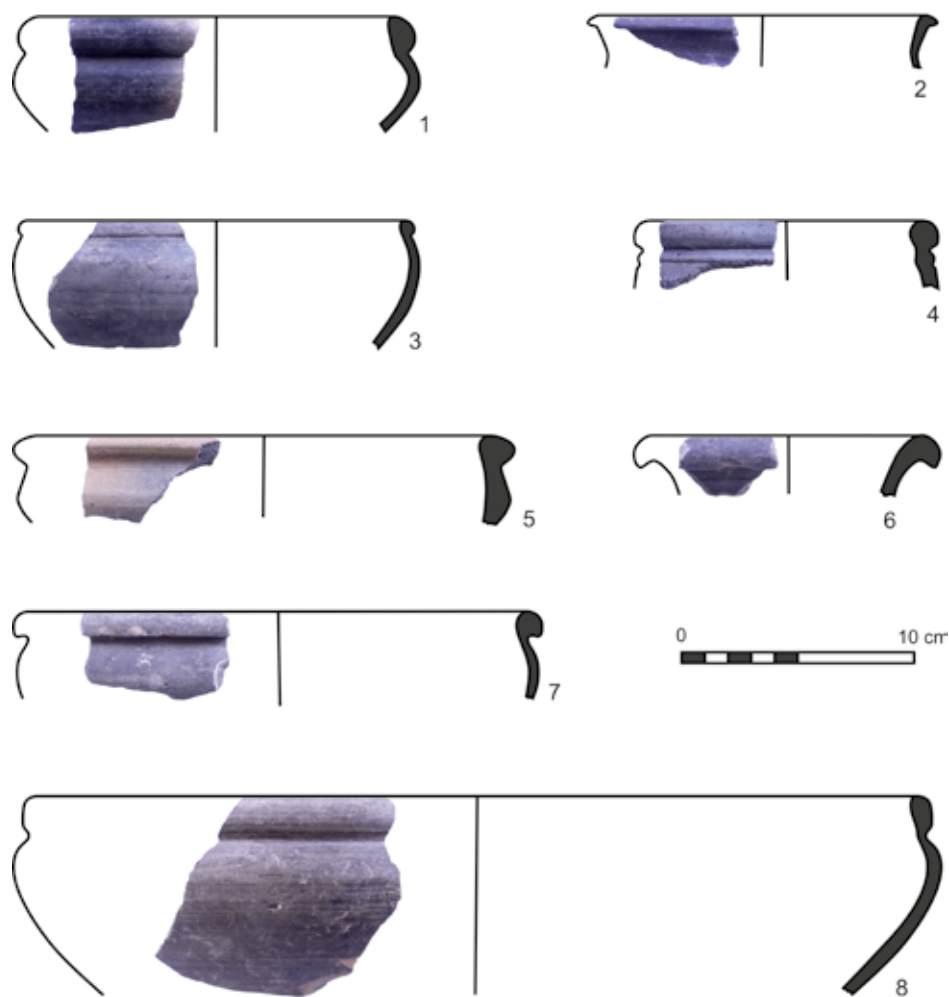
37 TIMÁR 2010. 266-267.

38 SZABÓ *et al.* 2008. 187. Fig. 3 és 10.

39 TANKÓ–CZAJLIK 2007. Fig. 39.; TIMÁR 2007. Fig. 36.

40 TIMÁR 2007. 217-219.; TIMÁR 2013. 298.

41 SZABÓ–TANKÓ 2007.; SZABÓ *et al.* 2007.; TANKÓ 2010.

11. kép Szilvásvár–Lovaspálya, 242. objektum kerámialelei

ban mindössze néhány edénytípus különíthető el. A példaként itt kiemelt korongolt II.1.1. típusúhoz tartozó II.1.2 típusú gömbölyű tál (11. kép 1, 3, 5, 7, 8), az általában grafitos soványítású (CCTG), de ritkán grafit nélküli házikerámiaként (CCTS) is készített II.2. típusú szitula (11. kép 4., 12. kép), valamint II.3. típusú fazék (11. kép 2.) perem- és egy oldaltöredéket lehetett azonosítani.

A Szilvásváradon feltárt településrészlet – akárcsak a példaként bemutatott 242. objektum – alapján kijelenthető, hogy a kerámialeletek tipológiai összetétele általánosságban megfelel az azonos időszakból feltárt településekről előkerült leletanyagok képének.⁴² A rendelkezésre álló relatív kronológiai adatokat figyelembe véve jelenleg úgy tűnik, hogy a most vizsgált 242. számú épület a La Tène B2-C1 periódusokra tehető.

42 SZABÓ 2007.; SZABÓ *et al.* 2008.; TANKÓ–VADAY 2010.; TANKÓ 2010.

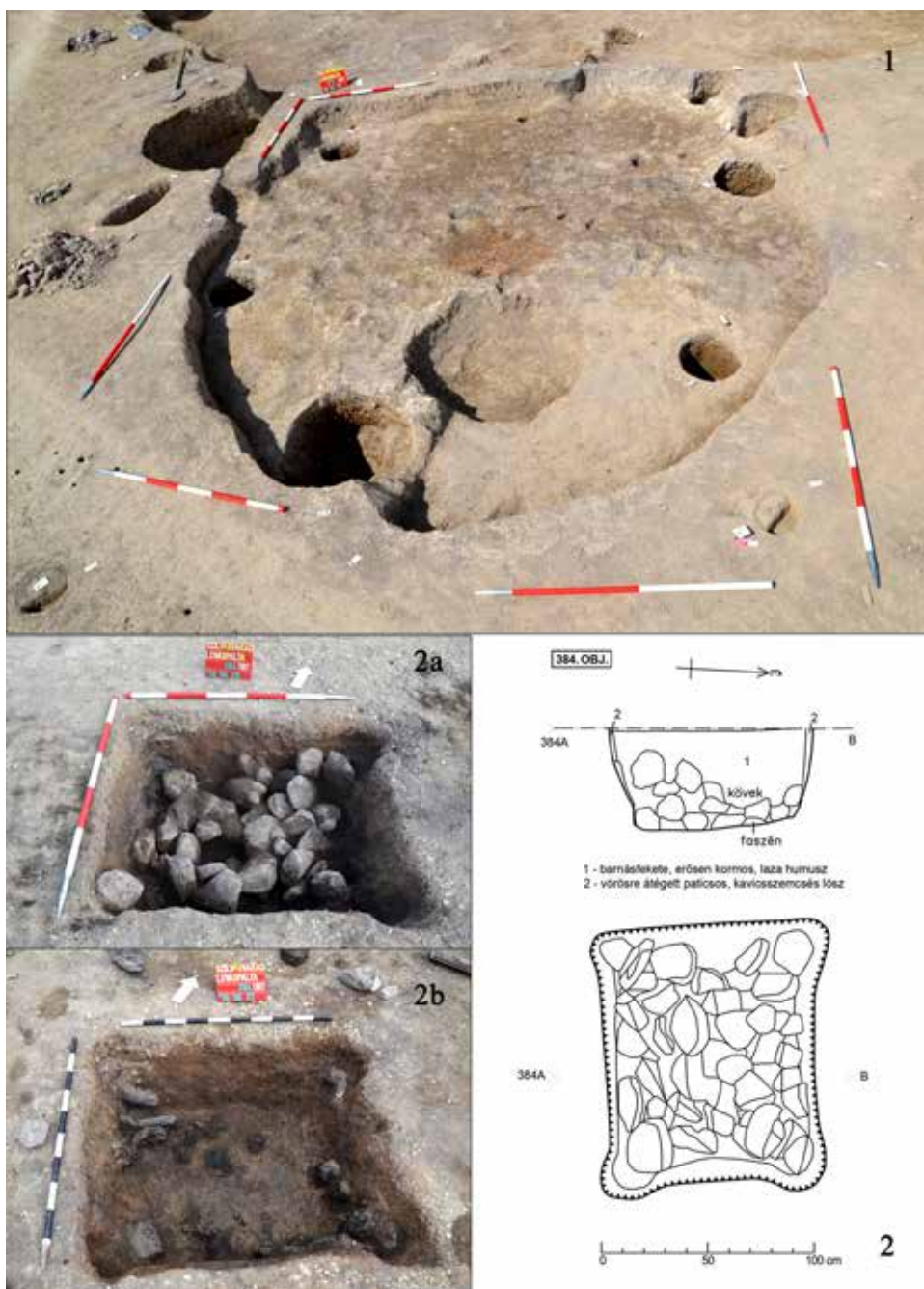
12. kép Szilvásvár–Lovaspálya, 242. objektum kerámialelei

A római kori település⁴³

A település szerkezete

A római kori jelenségek elhelyezkedése és tájolása az egykori patak partjához igazodott (2-3. kép). A feltárt terület északi részén, az I. felületen a szabálytalan, kisebb-nagyobb gödrök mellett egy földbe mélyített, cölöpszerkezetes épületet lehetett azonosítani. A 272. számú jelenség szabálytalan, 6 oszlopos szerkezetet mutatott, közepén kerek, átégett felület került elő (13. kép 1.). Ettől keletre, a vízfolyás felé inkább kultúrreteként vagy műhelynyomként interpretálható a 274. jelenség, melybe további római kori gödrök mélyedtek. Az épülettől nyugatra a 618. számú, nagyméretű agyaggyerő hely zárta a római kori jelenségeket a feltárt felület szélén, ke-

43 Szilvásvár–Lovaspálya római és kora népvándorlás kori leletanyagát Soós Eszter dolgozza fel a Magyar Tudományos Akadémia Bolyai János Kutatói Ösztöndíjának keretében.

13. kép Szilvásvárad–Lovaspálya 1. 272. objektum, 2. 384. objektum

letre közepes és nagyobb méretű gödrök voltak ásva. A település kútja (142. objektum) a 272. épülettől kb. 30 m-re, nyugatra került elő. Az objektumok által bezárt területen megfigyelt, igen nagy mennyiségű cölöplyuk egy része biztosan római kori felszíni épület nyomaként azonosítható. Szintén a jelenségek közt került elő a 384. és 701. számú, leletanyagot nem, csak nagyobb kődarabokat tartalmazó, átégett oldalú, szabályos, négyszögletes gödör (13. kép 2a-b.).

A II. felületen jóval sűrűbben jelentkeztek a római kori jelenségek. Az épületek szabálytalan szerkezetűek, észak–déli vagy kelet–nyugati tájolásúak voltak, meghatározásukat nehezíti, hogy többségüket római- vagy kora népvándorlás-kori jelenségek bolygatták. Többoszlopos szerkezetet mutattak a felület keleti szélén feltárt 1624., 1175. és 713. számú épületek. Ezekről nyugatra, 10–25 m távolságra valamivel kisebb alapterületű, kétszlopos szerkezetű építmények húzódtak (2177., 1558., és a 775. objektumok). Körülöttük és tőlük nyugatra egy nagyjából 25 m széles sávban nagyobb tárolóvermek és nehezen elkülöníthető, de a földbe mélyített épületekkel megegyező tájolású, cölöpszerkezetes felszíni építmények nyomai kerültek elő.

A szilvásváradai római kori földbe mélyített épületek esetében nem volt megfigyelhető olyan szabályos szerkezet, mint Przeworsk vagy nyugat-szlovákiai kvád területen,⁴⁴ ami részben a régészeti viszonyoknak is köszönhető. Hasonlóan szabálytalan épületgödrök voltak azonosíthatóak viszont a korszakból az Északi-középhegység területén, Pásztó–Csontfalva⁴⁵ és Ózd–Stadion lelőhelyeken is, utóbbi helyről a 272. jelenségnél megfigyelt, átégett kerek tüzelőfelületnek is hozható analógiája.⁴⁶ Az I. felületen előkerült, a kutatásban egyelőre erősen vitatott funkciójú négyszögletes tüzelőhelyek (13. kép 2.) egyértelműen a Przeworsk kultúrkör településeihez köthetők, így megjelenésük Szilvásváradon keleti hatásnak vagy befolyásnak tartható.⁴⁷

A római kori leletanyag

A császárkori jelenségekből előkerült leletanyag többsége kerámia, egyéb leletek csak elvétve jelentkeztek. A pontosabb keltező értékű kistárgyak alapján a legkorábbi római kori horizont a Kr. u. 2. század vége – 2-3. század fordulója lehetett, azaz a barbaricumi relatív kronológia C1 periódusa.⁴⁸ Az időhorizont egyik vezető leletei a kvád területeken és a Felső-Tisza vidéken is az Almgren VII. csoportba tartozó, ún. „szarmata” típusú számszerűfibulák.⁴⁹ Egy kéttagú, bronz példány a 272. épület betöltéséből került napvilágra, rövid, ívelt, széles kengyelén borda fut végig, a láb hosszú, a kengyelhez keskeny bordával csatlakozik, vége hármass bevésett vonallal díszített. Tűtartója trapéz alakú, rugószerkezete és tűje hiányzik, de a korrodált nyomok alapján vasból lehetett (14. kép 1.).

Az I. felületről egy Drag. 37 formájú, reliefdíszes terra sigillata tál töredéke utal még ugyanerre az időszakra (14. kép 4.). A szintén a 272. számú épületből előkerült töredéken a peremsáv alatt tojásfüzér (Ricken - Fischer, E 23) részlete, a képmezőben, egy körívben (Ricken - Fischer, K 5) egy nem azonosítható motívum részlete látható. A darab a rheinzaberni műhely terméke, B. F. Attoni, Respectus, Mammilianus, keltezése késő Antoninus-Severus-kor.⁵⁰

A kistárgyak másik része nem keltezhető pontosabban a késő császárkoron belül. A déli

44 KOLNÍK *et al.* 2007. Abb. 7; Soós 2017. 20.

45 Soós-TANKÓ 2018b.

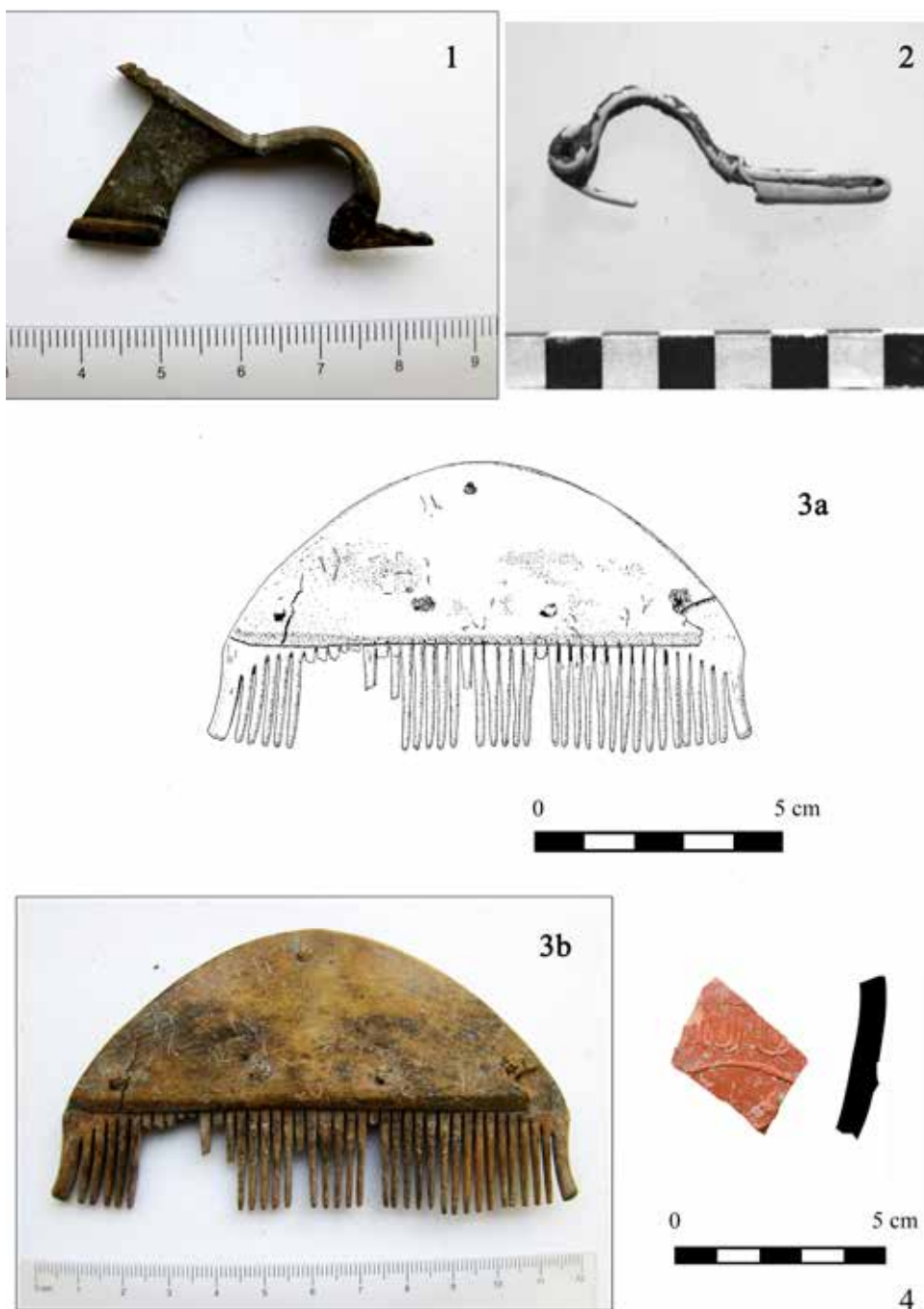
46 PÁRDUCZ–KOREK 1958. 23. 3. kép.

47 Soós 2011.; Soós 2016. 461-463. Fig. 6-7; GINDELE 2015.

48 GODŁOWSKI 1992.

49 VADAY 1989. 78.; ISTVÁNOVITS 1990. 103.; COCIȘ 2004. 134., Type 32a2a1; COCIȘ-BĂRCĂ 2014. 196., 203., Fig. 6.

50 RICKEN-FISCHER 1963. A meghatározást Hajdú Barbara (Aquinumi Múzeum) végezte. Segítségét ez úton is köszönjük.

14. kép Szilvásvár–Lovaspálya, római kori leletek
1. 3-4. 272. épület,
2. II. felület szórvány

felület egyik épülete mellől látott napvilágot egy Almgren VI. 158 típusú, egytagú, felső-húros, aláhajtott lábú fibula (14. kép 2.). A széles körben, szarmata és germán területen is elterjedt egyszerű fibulatípus használata a Kr. u. 2. század végétől a C2 periódus végéig megfigyelhető, ezen hosszabb időszakon belül azonban pontosabb keltezésük nem lehetséges.⁵¹

Szintén a 272. számú épület betöltésében volt egy díszetlen, ívelt hátú, háromtagú agancsfésű (14. kép 3a-b). Hasonló darabok a Kárpát-medence északi térségéből, germán telepekről ismertek, innen terjedtek el a Kárpát-medencei szarmata területek határzónájában is. A fésű analógiái a Kr. u. 2-3. század fordulójától a 4. század végéig voltak használatban.⁵²

A római kori és hun kori leletanyag egy jelenség alapú adatbázisban kerül rögzítésre, mely a kerámiatöredékek technológiai és formai leírását is tartalmazza. A diagnosztikus darabok alapján a minimum edényszám is vizsgálható lesz.⁵³ Az I. felület jelenségeiből előkerült kerámia leletanyag három viszonylag jól elkülöníthető technológiai csoportba sorolható.

A gyorskorongolt töredékek meglepően csekély arányban (alig több mint 3%) kerültek elő, a finom, soványítatlan anyagú edények kb. kétharmada szürkére vagy feketére égetett áru, harmada oxidált égetésű volt. A simított vagy kezeletlen felületű, díszetlen tálak, fazekak/gömbös testű edények, hombárok és korsók nem mutatnak eltérést az alföldi szarmata fazekas termékektől. A gyűrűsen megvastagodó vagy enyhén behúzott peremű, félgömbös és tagolt oldalú tálak, kihajló peremű hombárok (15. kép 1-3.) analógiái az Alföld északi részéről publikált, Kr. u. 2-3. századi településekről ismertek, mint Kompolt-Kistér vagy Kántorjánosi és Pócspetri.⁵⁴

A kerámiaedények túlnyomó többségét fazekaskorong nélkül formázták meg. A finom vagy asztali edények (nagyjából 10%) anyagát többé-kevésbé előkészítették, általában kevés szennyező anyag látható törésfelületükben, soványítóanyag használata pedig nem jellemző. Előfordulnak köztük kavicsosabb agyagból készültek is, melyek a durva főzőedényekhez állnak közel. Felületük egyenletesen vagy durván felfényezett, sötétszürkére-feketére égettek. Összességében egységes agyag- és égetésmínőség ezekre az edényekre nem jellemző.

A finom edények több mint a fele egységes formájú, behúzott peremű, erősen ívelt vagy kissé kónikusabb oldalú, szűk aljú tál volt (15. kép 5, 6, 9.). Számottevőnek tekinthető még a fazekak aránya, ezeket egészítette ki néhány kis ürtartalmú tálka és pohár (15. kép 4, 8.). A díszítés ezeken a fényezett edényeken ritka és szinte csak a fazekakra jellemző: finom, ferde kannelúrák, benyomott körök és beszurkálással kialakított minták (15. kép 10.). Egy tál oldalán bepecsételt levél-motívumok láthatóak (15. kép 9.).

A félgömbös tálformák a nyugat-szlovákiai kvád területeken voltak elterjedtek a B2/C1 időszakától a késő császárkorig.⁵⁵ Az eddig ismert telepek tanúsága szerint az Ipolytól keletre a díszetlen, behúzott peremű tálak aránya megnő, nagy részét teszik ki a finom árunak.⁵⁶ A fazék díszítése és a finom, fényezett tál levél alakú bepecsételt motívumai szintén kvád környezetben találhatók a C1 fázistól.⁵⁷

A durva kerámia enyhén vagy erősen köves anyagú, mely nem soványítóanyag, hanem az

51 VADAY 1989. 86., Abb. 15, 1-2; VAKULENKO 1998.; COCIŞ 2014. 131.

52 ISTVÁNOVITS 1990. XXV. t. 1.; GINDELE 2010. 136-141. Abb. 65-67; MASEK 2016. 115-116., Fig. 6.

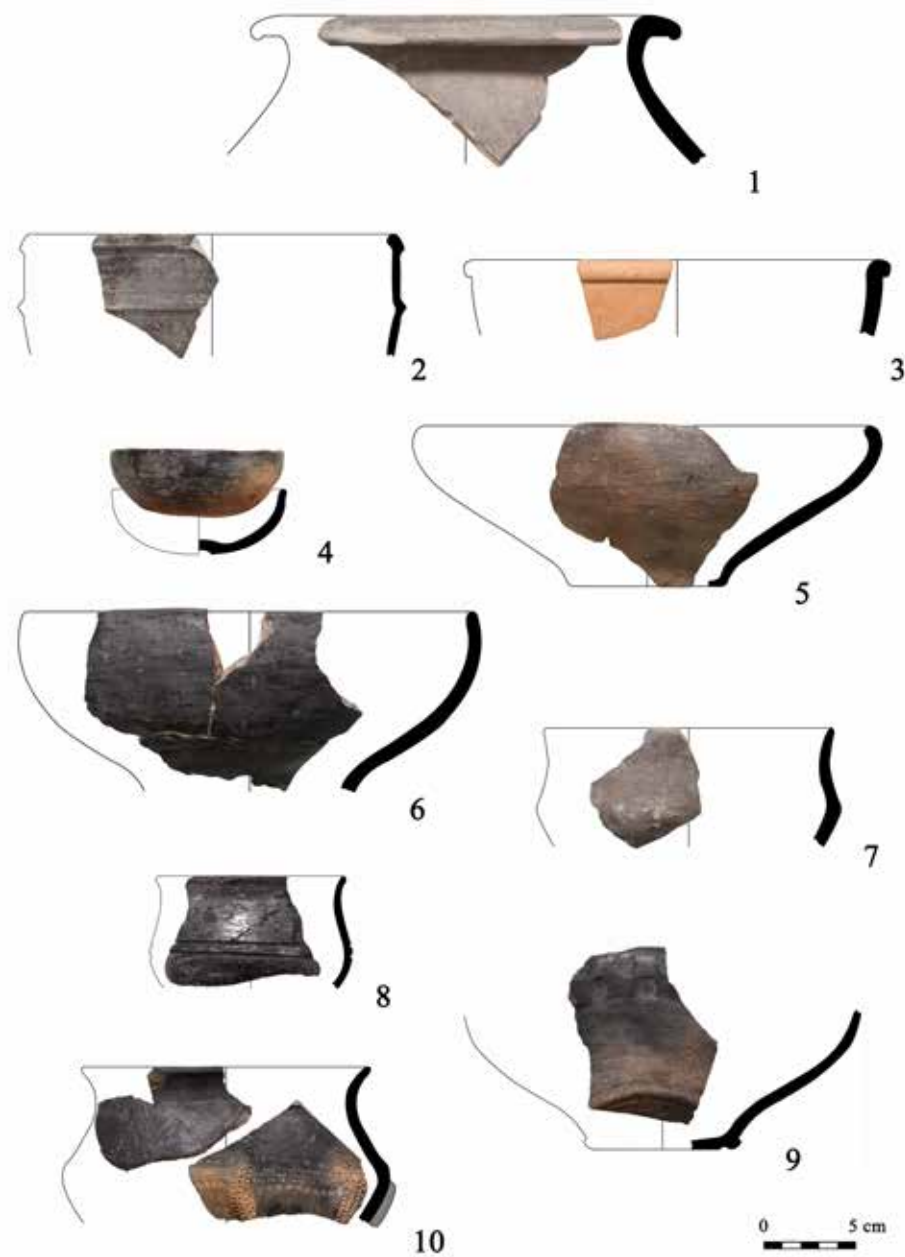
53 Jelen kézirat leadásáig az I. felület római kori leletanyagára került felvételre, az alább megfogalmazott keltezés és kulturális kép a további feldolgozás során módosulhat.

54 VADAY-HORVÁTH 1999. 20. tábla, 25. tábla 33. S.; MASEK 2012. 193-199., 222-224., 1-2, 6-7. ábra.

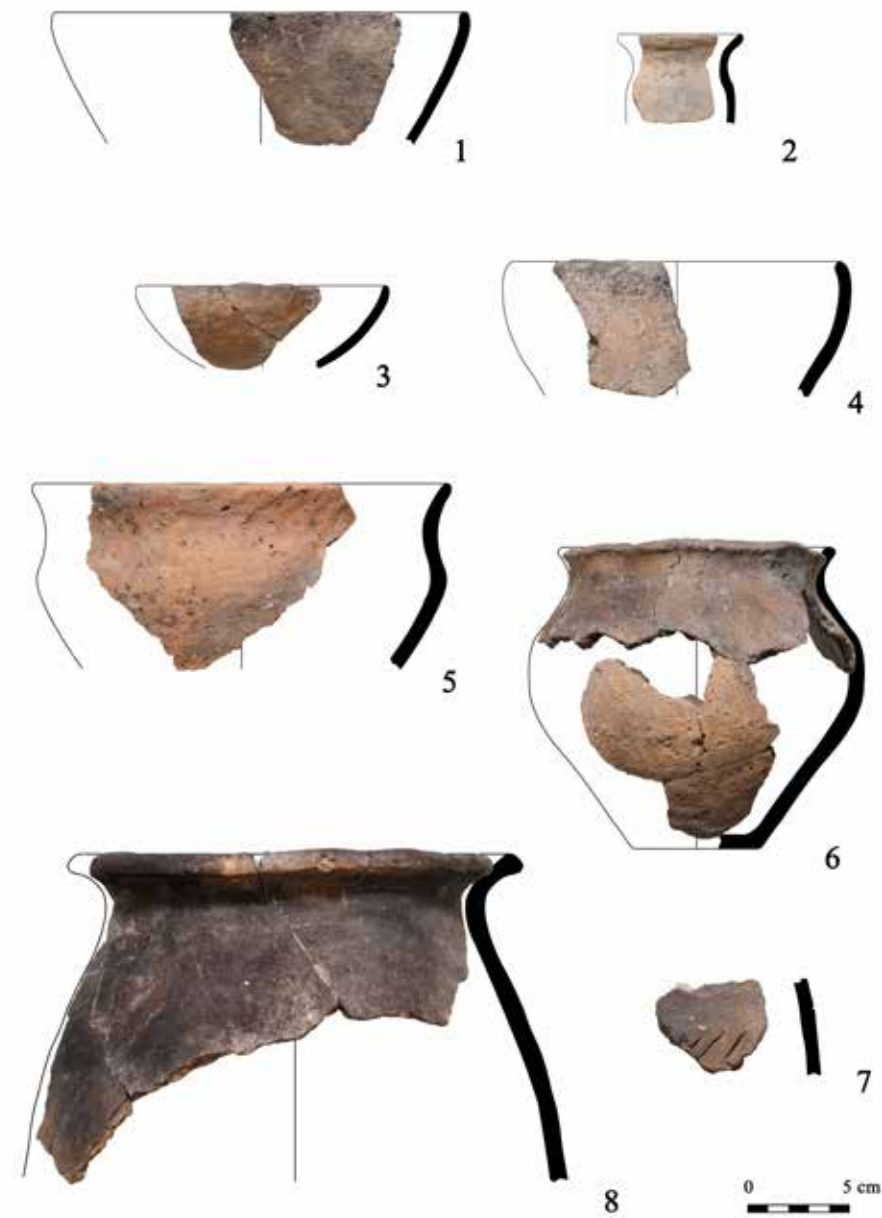
55 KOLNÍK *et al.* 2007. Abb. 21.; VARSÍK 2011. Abb. 101, Abb. 102, Abb. 105.

56 PÁRDUCZ-KÖREK 1958. 2. kép 4-5, 4. kép 1, 4, XIII. t. 1.; KULCSÁR 2008. 11. kép; SOÓS-TANKÓ 2018b.

57 VARSÍK 2011. 154. Abb. 80, Abb. 101, 103, II-III. horizont.

15. kép Szilvásvár–Lovaspálya kerámialeletei
 1, 8. 210. objektum,
 2-3, 5, 10. 142. kút,
 4. 713. épület,
 6-7. 272. épület,
 9. 610. objektum

16. kép Szilvásvár–Lovaspálya, 242. objektum kerámialeletei
 16. kép 16. kép Szilvásvár–Lovaspálya
 1-3, 8. 142. kút
 4-6. 272. épület
 7. 610. objektum

agyagban maradt szennyeződés. Direkt soványítás nyomai pár edény esetében figyelhetőek meg, ezek meszet tartalmaztak. Az edénytípusok túlnyomó többsége íveltebb vagy laposabb S-profilú, középső és felső harmadban szélesedő fazék volt (16. kép 6, 8.), kisebb része behúzott peremű tál és tálka (16. kép 1, 3, 4.), melyek formavilága megfelel a finom tálakénak. Ezeken kívül kisméretű fazék- vagy pohárszerű formák és csészek is készültek az anyagból (16. kép 2, 3.). A fazekak ritkán díszítettek, általában a vállon beszurkálással és bekarcolt ferde vonalakkal (16. kép 7.).

Az I. felület római kori leletanyaga analógiák alapján a C1a periódustól, a Kr. u. 2. század utolsó évtizedeitől keltezhető. Felső időhatára egyelőre nem határozható meg pontosan, azt a déli felület teljes feldolgozását követően lehet majd tisztázni. Ez a kronológia jól illeszkedik az eddigi adatainkhoz, ugyanis a Markomann háborúk időszakától kezdve ismerünk jelentősebb számú települést az Északi-középhegység területéről.⁵⁸

A jelenségek közül a négyszögletes tüzelőhelyek (13. kép 2.), a kézzel formált kerámia leletanyagban pedig a bikónikus darabok (16. kép 5.) a szomszédos, Kárpát-medencei Przeworsk kultúrkör hatásáról tanúskodnak. Rendkívül érdekes jelenség, hogy Szilvásváradon az eddig azonosított, gyorskorongolt edények szinte kivétel nélkül alföldi szarmata termékeknek tűnnek. A Felső-Tisza vidéki Przeworsk területeken Dacia irányából érkező provinciális hatásra kialakult egy saját edényműves kör, mely a kultúra egyedi formavilágú, gyorskorongolt edényeit állította elő.⁵⁹ A szilvásvárad-i anyagból idáig azonban Przeworsk eredetű darabok nem kerültek elő, a telep lakossága eddigi adataink alapján szarmata területekről érkezett import edényeket használhatott.

A település helyben készült, finom edényei a nyugat-szlovákiai kvád kerámiaanyaggal mutatnak szorosabb kapcsolatot. Földrajzi elhelyezkedéséből adódóan Szilvásvárad–Lovaspálya egyike lehet az egyik legtávolabbi, ún. „keleti kvád” lelőhelynek, így kiértékelése új támpontot adhat a Przeworsk-kvád illetve a germán-szarmata határzóna kérdésköréhez.

A hun kori megtelepedés

A déli, II. felületen egy kora népvándorlás kori, Kr. u. 4-5. századra keltezhető horizont is azonosítható volt. Egyelőre kevés a biztosan ide tartozó jelenség. Közülük kiemelhető az 1570. számú, négyszögletes alaprajzú, észak–déli tájolású épület, melynek tetőszerkezetét közep-tengelyben leásott oszlopok tartották. A többi hasonló korú jelenség, agyaggyerő hely, kisebb gödrök és tárolóvermek az épület körül kb. 30 m sugarú körben jelentkeztek (3. kép).

A hun kori horizonthoz sorolható jelenségek száma a feldolgozás során valószínűleg növekedni fog, ugyanis több objektum esetében megfigyelhető volt, hogy a kerámia leletanyag keveredett korábbi, római kori töredékekkel. A két időszak jelenségek szerint egyelőre még nem választható szét pontosan.

A kerámia leletanyagban mindeddig nem jelentkeztek dominánsan a Kr. u. 5. századra jellemző technológiai és formatípusok, mint a Murga-típusú korsók és nagyméretű, bikónikus, vagy S-profilú tálak valamint a besimított díszítés.⁶⁰ A kistárgyak közt azonban számos olyan darab található, mely nem keltezhető korábbra, mint a Kr. u. 4. század vége, és amelyeket egy új időszakkal, a hun korral hoz összefüggésbe a kutatás.

A késő császárkor végének jellemző leletei a kétoldalas és Chernjahov-típusú, többtagú agancsfésűk, melyek a Kr. u. 4. század végétől terjedtek el a Kárpát-medencében a barbaricum és provinciális területen is.⁶¹ Szilvásváradon előbbiből kettő, utóbbiból legalább négy példány került napvilágra.

Az egyik legszebb, csaknem ép, ún. Chernjahov-típusú, többtagú agancsfésű az 1570. épület betöltésében volt. Merevítő lemezén kettős, bekarcolt, körbefutó vonallal, a négy szegecs közt kettős félkörívvel díszített. A félkör alakú fogólemez egyik felén bekarcolt, a lap szélét követő félkörívek közt kettős vonalak, azon belül sűrű, kettős hullámvonalak, másik oldalán szintén sűrű hullámvonalakkal keretelve egy tűzdelt vonalakból kialakított kiskérődző látható (17. kép 1a-b). Igen hasonló, figurális díszítésű darabok késő római provinciális lelőhelyekről ismertek.⁶²

Az 1536. objektumból előkerült, kétoldalas fésű középső tagján keret közt futó, tűzdelt, dupla hullámvonalas díszítés, másik oldalán hullámvonalas dupla keret látható (17. kép 2a-b). A díszítés analógiái Felső-Tisza-vidéki szarmata kontextusban is megfigyelhetők, de nagyobb számban a dél-alföldi, 6. századi gepida temetőkben találhatók meg.⁶³

A két fésűtípus együttes előfordulása gyakori a Kárpát-medence északi felében, germán vagy germán hatású környezetben.⁶⁴ A feldolgozás további kérdése lesz, hogy Szilvásváradon az egyszerű, bekarcolt díszítések mellett megfigyelhető tűzdelés milyen hatásra jelent meg, ugyanis újabban felmerült, hogy a technológia pannoni eredetű lehet.⁶⁵

Az agancsfésűk mellett megemlíthető, keltezhető lelet a 2329. gödörből előkerült, nagyméretű, tövénél kettős, aranyozott vonallal díszített csatpecsek (17. kép 3.). A karikára hajló peckű csattípus a Kárpát-medence keleti területein a D1 időszakban jelent meg és terjedt el, a szilvásvárad-ihoz hasonló darabok a régióból Kr. u. 5. század közepére keltezhető temetkezésekből is ismertek, mint Szihalom–Budaszög vagy Szirmabesenyő.⁶⁶

Minden bizonnyal a településhez tartozott az északi felületrészen, a kora népvándorlás kori telepobjektumoktól kb. 150 m-re előkerült délnyugati tájolású, női sír. A hátán fekvő pozícióban eltemetett nő mellől nagyméretű üveggyöngy, bronzcsipesz, övcsat, cikáda-fibula, agancsfésű és egy késő római műhelyben készült füles korsó került napvilágra, melyek alapján a sír előzetesen a Kr. u. 5. század középső harmadára keltezhető.⁶⁷

A római kori és kora népvándorlás kori teleprészletek kutatása

A szilvásvárad-i római kori településrészet számos új adatot fog nyújtani a régió kutatása számára. A kerámiaanyag forma- és díszítéstípusai a nyugat-szlovákiai kvád területekkel mutatnak összefüggéseket. Az Ipolytól keletre a szlovák kutatás az ún. keleti kvád körrel számol, ám Magyarország területéről jól dokumentált és modern szempontból kiértékelt lelőhelyeket mindeztáig nem lehet a fogalomhoz kapcsolni. A szilvásvárad-i teleprészlet részletes értékelése jó alapot ad a Pozsony és Nyitra környékén, valamint az Ipoly-völgyben feltárt kvád településekkel való összehasonlításra.

61 MASEK 2016. 127-131.

62 Pl. Szőny, Dunapentele (Bíró 1994. 39., Kat. 432., 433., Pl. XLIX).

63 MASEK 2016. 106, 111-112.; PINTYE 2009. 172., 187., Fig. 7, 2, Fig. 14, 4.

64 Ózd–Stadion (PÁRDUZ–KÖREK 1958. VIII, 6-7); PINTYE 2009. 179.; SZABÓ–VADAY 2011. 35., Pl. 7, 1.

65 MASEK 2016. 135.

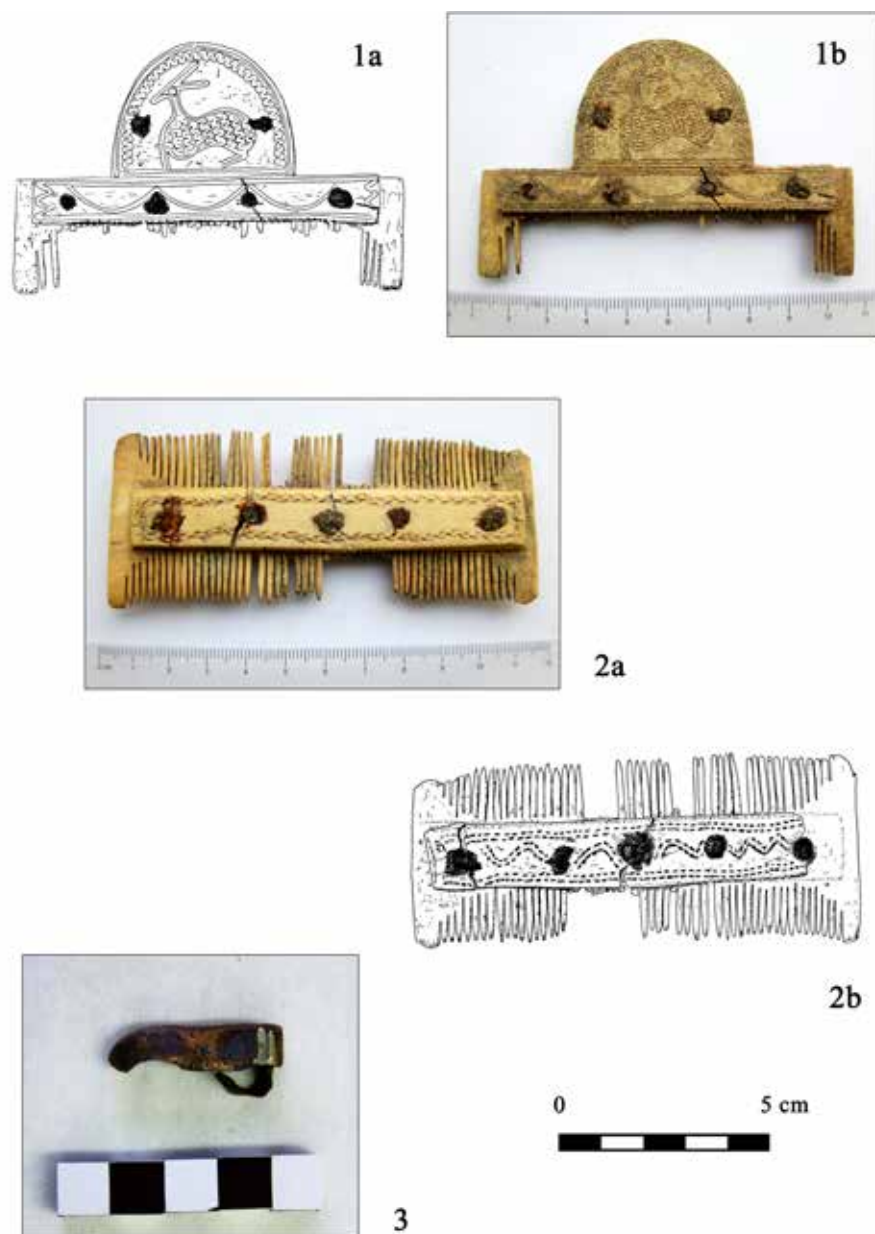
66 TEJRAL 1988. 227.; VÉGH 1975. 79., XXIV. t. 9.; FODOR 1997. 122., Cat. XVI/39.

67 A temetkezést Gulyás Bence és Dr. Rác Zsófia (ELTE BTK RI) dolgozzák fel, az előzetes információkat ez úton is köszönjük (GULYÁS *et al.* 2019).

58 VARSIK 2011. 222.; SOÓS-TANKÓ 2018b.

59 SOÓS 2016. Fig. 5.

60 Lásd: BÁLINT *et al.* **ebben a kötetben.**

17. kép Szilvásvárad–Lovaspálya
1. 1570. épület
2. 1536. objektum
3. 2329. objektum

A négyszögletes tüzelőhelyek és pár bikónikus edényforma a Kárpát-medencei Przeworsk kultúrkörrel mutat rokonságot. A szakirodalomban – jól publikált lelőhely hiányában – nem volt egyértelmű, hol is húzható meg a kvád és a Przeworsk jellegű régészeti leletanyag elterjedésének határa. A kérdés megválaszolásához a Miskolc környékén előkerült leletanyagok újrafeldolgozása szükséges, de Szilvásvárad alapján úgy tűnik, hogy ez a zóna leginkább a Sajó völgye lehetett.⁶⁸

A római császárkori településrészlet a kiterjedése miatt is figyelemre méltó, nagyobb felületen feltárt, hasonló korú lelőhely a régióban csak Ózd–Stadion, melynek értékelése az 1950-es évek kutatási módszertanát tükrözi.⁶⁹

Szintén nagyon fontos kérdése lesz a feldolgozásnak azoknak az egyértelműen késő vaskori kerámiatöredékeknek az értelmezése, melyek császárkori jelenségekből kerültek elő. Részletes adatbázis idáig csupán az I. felület római kori leletanyagáról készült, ám az megállapítható, hogy a későbbi jelenségekbe kézzel formált anyag nem, csak gyorskorongolt típusok (finom fazekak, tálak és grafitos situlák) töredékei kerültek. Az előzetes eredményei alapján körvonalazott kelta-germán kulturális keveredés teóriájának minden kétséget kizáró bizonyítása, vagy szükségsszerű felülvizsgálata csak a teljes leletanyag feldolgozása után lesz lehetséges.⁷⁰

A lelőhely Kr. u. 5. századi horizontja szintén fontos kérdéseket vet fel. Bizonyos lelettipusok, a késő római érmek, a Chernjahov-típusú és kétoldalas agancsfésűk, karikára hajló peckű csat töredéke jól keltezhetőek, és az Északi-középhegység területén is egyértelműen egy új korszakot jelölnek. A hegyvidéki régióból a hernádvécsei lelőhelyen kívül⁷¹ részletesen elemzett településanyag nem áll rendelkezésre a korszakból, így a szilvásvárad hun kori horizont sajátosságai fontosak lesznek a regionális eltérések vizsgálatánál is.

A hun kori horizont másik megválaszolandó kérdése a római kori kontinuitás problémája lesz. A II. felület római kori és kora népvándorlás kori leletanyagának átnézése és korszakolása alatt feltűnt, hogy egyértelműen Kr. u. 5. századi tárgyak olyan jelenségekben voltak, melyekből jelentős mennyiségű császárkori kerámia is előkerült. A késő római kori és hun kori leletanyag ilyen mértékű, telepen belüli keveredésére idáig még nincs adatunk a régióból. Amennyiben a késő császárkori és a hun kori településrészlet közötti kontinuitást bizonyítani lehet, az sok szempontból árnyalni fogja a hun kori anyagi kultúra hordozóinak eredetéről alkotott képünket.

FELHASZNÁLT IRODALOM

BARTOSIEWICZ László

2006 *Régenvolt háziállatok*. Bevezetés a régészeti állattanba. L'Harmattan, Budapest.

BÁLINT Csaba – SOÓS Eszter – TÖRÖK Béla

2019 *Előzetes jelentés Andornaktálya–Kis-Rét-dűlő hun kori lelőhelyről*. Agria 52. Az Egri Múzeum Évkönyve = Annales Musei Agriensis, Dobó István Vármúzeum, Eger, oldalszám

⁶⁸ SOÓS 2017. 35.; SOÓS – TANKÓ 2018b.

⁶⁹ PÁRDUZ–KÖREK 1958.

⁷⁰ A problémáról részletesen lásd SOÓS–TANKÓ 2018a.

⁷¹ SOÓS et al. 2017.

- BÍRÓ Mária
1994 *The Bone Objects of the Roman Collection*. Catalogi Musei Nationalis Hungarici. Seria Archeologica 2. Budapest.
- CZAJLIK, Zoltán – TANKÓ, Károly
2007 *Les sites celtiques de la micro-région*. In: SZABÓ, Miklós (dir.), CZAJLIK, Zoltán (ass.): *L'habitat de l'époque de La Tène a Sajópetri Hosszú-dűlő*. Budapest, 321-324.
- CZAJLIK, Zoltán – TANKÓ, Károly – GHERDÁN, Katalin
2012 *Recherches misorégionales dans les environs de Ludas*. In: SZABÓ, Miklós (dir.), TANKÓ, Károly – CZAJLIK, Zoltán (ass.): *La nécropole celtique à Ludas–Varjú-dűlő*. Budapest, 171-180.
- COCIȘ, Sorin
2004 *Fibulele din Dacia Romană. The Brooches from Roman Dacia*. Bibliotheca Ephemeris Napocensis (Cluj-Napoca) 3.
2014 *Die Fibeln mit umgeschlagenem Fuß und mit äußerer Sehne vom Typ Almgren 158 und 166. – Neue Beiträge zur Chronologie der spätrömischen Kaiserzeit in Westrumänien*. In: COCIȘ, Sorin (ed.): *Archäologische Beiträge. Gedenkschrift zum hundertsten Geburtstag von Kurt Horedt*. Patrimonium Archaeologicum Transylvanicum, Vol 7. Cluj-Napoca, 127–137.
- COCIȘ, Sorin – BÂRCA, Vitalie
2014 *The "Sarmatian" brooches (headknob and full catchplate variant, Almgren Group VII, Series I) in the Dacia province and the Barbarian environment of the Tisza River Basin*. Dacia. Revue d'archéologie et d'histoire ancienne 58. București, 189-214.
- ČUČKOVIĆ, Lazo
2004 *Kolapijani. The Colapiani. Die Kolapianen*. In: BALEN-LETUNIĆ, Dubravka (ed.): *Ratnici. na razmeđu Istoka i Zapada – starije željezno doba u kontinentalnoj Hrvatskoj* – Katalog, Zagreb, 173–209., 325–354.
- DOMBORÓCZKI László
2004 *Régészeti kutatások Ludas, Varjú-dűlőn 1998 és 2002 között. Előzetes jelentés. – Archaeological investigations at Ludas, Varjú-dűlő between 1998 and 2002 (Preliminary report)* In: KISFALUDI Júlia (szerk.): *Régészeti kutatások Magyarországon 2002*. Budapest, 5–23.
- DÖVÉNYI Zoltán
2010 *Magyarország kistájainak katasztere*. DÖVÉNYI Zoltán (szerk.). MTA Földrajztudományi Kutatóintézet, Budapest.
- FODOR László
1997 *Szihalom-Budaszőg. Késő szarmata – kora népvándorlaskori temető a IV–V. századból. – Late Sarmatian and early migration period cemetery from the 4th–5th century*. In: RACZKY Pál – KOVÁCS Tibor – ANDERS Alexandra (szerk.): *Utak a múltba. Az M3-as autópálya régészeti leletmentései. Paths into the past. Rescue excavations on the M3 motorway*. Budapest, 120–123.
- FURMANEK, Vaclav
1977 *Pilinyer Kultur*. Slovenská Archeológia 25. Bratislava, 251–370.
- GINDELE, Robert
2010 *Die Entwicklung der kaiserzeitlichen Siedlungen im Barbaricum im nordwestlichen Gebiet Rumäniens*. Satu Mare.
2015 *Die römischerzeitlichen Barbarensiedlungen von Livada/Ciuperceni- PV-Anlage GPSP Solaris und Supuru de Sus- Tögul lui Cosmi. Neue Angaben bezüglich der rechteckigen Gruben mit gebrannten Wänden aus dem 2. – 5. n. Chr. im oberen Theiß-Becken*. Dacia. Revue d'archéologie et d'histoire ancienne 59. București, 83-126.
- GODŁOWSKI, Kazimierz
1992 *Die Chronologie der jüngeren und späten Kaiserzeit in den Gebieten südlich der Sudeten und Karpaten*. In: GODŁOWSKI, Kazimierz – MADYDA-LEGUTKO, Renata (Hrsg.): *Probleme der Relativen und Absoluten Chronologie ab Latène zeit bis zum Frühmittelalter. Materialien des III. Symposium. Grundprobleme der Frühgeschichtliche Entwicklungen im nördlichen Mittel-donauegebiet*. Krakow – Karniowice 3–7. dezember 1990. Kraków, 23–54.
- GRÓH Dániel
2009 *A visegrád–lepencei őskori állatszobrok. Prehistoric animal figurines from Visegrád–Lepence*. In: BARTOSIEWICZ László – GÁL Erika – KOVÁTS István (szerk.): *Csontvázak a szekrényből*. Budapest, 25–34.
- GULYÁS, Bence – RÁCZ, Zsófia – BAJNOK, Katalin – GAIT, John
2019 *A solitary 5th century burial from Szilvásvár-Lovasválya (NE Hungary)*. In: VIDA, Tivadar – QUAST, Dieter – RÁCZ, Zsófia – KONCZ, István (eds.): *Gepiden nach dem Untergang des Hunnenreiches. Kollaps – Neuordnung – Kontinuität / Gepids after the Fall of the Hun Empire. Collapse – Reorganisation – Continuity. Proceedings of the International Conference at Eötvös Loránd University, Budapest, 14th–15th December 2015*. Budapest, 431–458.
- B. HELLEBRANDT Magdolna
1992 *Miskolc kelta kora. Das keltische Zeitalter von Miskolc*. In: RÉMIÁS Tibor (szerk.): *Régészeti tanulmányok Miskolc korai történetéből*. Miskolc, 33–74.
- HOREDTE, Kurt
1963 *Hallstattische Tierfiguren aus Lechința de Mureș (Rayon Ludaș)*. Dacia. Revue d'archéologie et d'histoire ancienne 7. București, 527–534.
- ISTVÁNOVITS Eszter
1990 *A Felső-Tisza-vidék legkorábbi szarmata leletei. 2–3. századi sírok Tiszavasváriból. – The earliest Sarmatian finds of the Upper Tisza Region – 2nd-3rd century burials in Tiszavasvári*. A Jósza András Múzeum Évkönyve, 27-29. (1984-1986), Nyíregyháza, 83–133.
- KEMENCZEI Tibor
1970 *A Kyjatice kultúra Észak-Magyarországon. Die Kyjatice Kultur in Nordungarn*. Herman Ottó Múzeum Évkönyve 9. Miskolc, 17–78.

- 1984 *Die Spätbronzezeit Nordostungarns*. Archaeologica Hungarica 51. Budapest
- KOLNÍK, Titus - VARSÍK, Vladimír - VLADÁR, Jan
2007 *Branč. Germánska osada z 2. až 4. storočia. Eine germanische Siedlung vom 2. bis zum 4. Jahrhundert*, Archaeologica Slovaca Monographiae Catalogi X. Nitra.
- Koós Judit
2011 Újabb adatok bronzkori agyagplasztikákhoz. *New data to our clay figurines of the Bronze Age*. Herman Ottó Múzeum Évkönyve 50. Miskolc, 153–165.
- KULCSÁR Valéria
2008 *Germán településnyomok Vác, Csörögi-réten*. In: GYÖNGYÖSSY Márton - OTTOMÁNYI Katalin (szerk.): *Képek a múltból. Az elmúlt évek ásatásaiból Pest megyében*. Szentendre, 84–85.
- LÁSZLÓ, Attila
1994 *Inceputurile epocii fierului la est de Carpati. Culturile Gáva-Holihrad și Corlăteni-Chișinău pe teritoriul Moldovei. – Die Anfänge der Eisenzeit im Ostkarpatenraum. Die Gáva-Holihrad- und Corlăteni-Chișinău-Kultur im Gebiet der Moldau*. Bibliotheca Thracologica 6. București.
- MAKKAY János
1959 *Adatok őskori állatplasztikánk déli kapcsolataihoz. – Data illustrating the southern connections of prehistorical animal plastic art in Hungary*. Archaeológiai Értesítő 86. Budapest, 123–138.
- MASEK Zsófia
2012 *Római császárkori települések Kántorjánosi és Pócspetri határában. – Kaiserzeitliche Siedlungen in den Gemarkungen von Kántorjánosi und Pócspetri*. In: SZABÓ Ádám – MASEK Zsófia (szerk.): *Ante viam stratam. A Magyar Nemzeti Múzeum megelőző feltárásai Kántorjánosi és Pócspetri határában az M3 autópálya nyírségi nyomvonalán*. Budapest, 179–342.
- 2016 *The transformation of Late Antique comb types on the frontier of the Roman and Germanic world. Early medieval antler combs from Rákóczi-falva (County Jász-Nagykun-Szolnok, Hungary)*. Antaeus - Communicationes ex Instituto Archaeologico Academiae Scientiarum 34. Budapest, 105–172.
- D. MATUZ Edit
1999 *A kyjaticei kultúra földvára Szilvásvárad-Töröksáncon. – Der Erdwall der Kyjatice-Kultur in Szilvásvárad-Töröksánc*. Agria. Az Egri Múzeum Évkönyve = Annales Musei Agriensis 35. Dobó István Vármúzeum, Eger, 5–84.
- D. MATUZ Edit – SZ. KÁLLAY Ágota
1994 *Késő bronzkori – kora vaskori településrészlet Mátraszentimre–Ágasváron. – Ein spätbronzezeitliches, früheisenzeitliches Siedlungsdetail in Mátraszentimre-Ágasvár*. Agria. Az Egri Múzeum Évkönyve = Annales Musei Agriensis 29–30. (1993–1994), Dobó István Vármúzeum, Eger, 43–65.

- D. MATUZ, Edit – NOVÁKI, Gyula
2002 *Spätbronzezeitliche, früheisenzeitliche Erdwälle in Nordungarn*. Inventaria Praehistorica Hungariae 10. Budapest, 189.
- METZNER-NEBELSICK, Carola
1998 *Abschied von den „Thrako-Kimmerien“? Neue Aspekte der Interaktion zwischen karpatenländischen Kulturgruppen der späten Bronze- und frühen Eisenzeit mit der osteuropäischen Steppenkoine*. In: HÄNSEL, Bernhard – MACHNIK, Jan (Hrsg.): *Das Karpatenbecken und die osteuropäische Steppe. Prähistorische Archäologie in Südosteuropa* 12. Rahden/Westfalen, 361–422.
- NYÁRY Albert
1909 *Piliny-várhegyi őstelep*. Archaeológiai Értesítő 29. Budapest, 415–432.
- PATAY, Pál
1976 *Vorbericht über die Ausgrabungen zu Poroszló–Aponhát*. Folia Archaeologica 27. Budapest, 193–201.
- PÁRDU CZ Mihály - KOREK József
1958 *Császárkori telep Ózdon*. Archaeológiai Értesítő 85. Budapest, 18–36.
- PINTYE Gábor
2009 *A Kárpát-medencei szarmata települések csontfésűi. Die Beinkämme der Sarmatensiedlungen im Karpatenbecken*. Archaeológiai Értesítő 134. Budapest, 165–196.
- REGÖS József
2000 *Szilvásvárad és környékének története az őskortól a honfoglalásig*. Szilvásvárad.
2016 *Szilvásvárad belterületének régészeti topográfiája. Pap László bányamester jegyzetei, gyűjtései és emlékei nyomán*. Szilvásvárad, Kézirat.
- RICKEN, Heinrich – FISCHER, Charlotte
1963 *Die Bilderschüsseln der römischen Töpfer von Rheinzabern. Textband mit Typenbildern zu Katalog VI der Ausgrabungen von Wilhelm Ludowici in Rheinzabern 1901–1914*. Materialien zur Römisch-Germanischen Keramik 7. Bonn.
- SALAMON Ágnes
1966 *Észak-Magyarország császárkori történetének kutatása*. Antik Tanulmányok 13. Budapest, 84–87.
- SALAMON, Ágnes – TÖRÖK, Gyula
1960 *Funde von Nordost-Ungarn aus der Römerzeit*. Folia Archaeologica 12. Budapest, 145–172.
- SOÓS Eszter
2011 *Császárkori ipari (?) tevékenység nyomai a Hernád völgyében. – The signs of Roman Age Industry in the Hernád-valley*. Archeometriai Műhely 2011/4. Budapest, 329–336.
- 2014 *Garadna–Kastély zug. A római császárkori germán teleprészlet újraértékelése. – Garadna–Kastély zug. Reassessment of a germanic settlement from the Roman Age*. Communicationes Archaeologicae Hungariae, Budapest, 121–152.

- 2016 *Settlement history of the Hernád Valley in the 1st to 4/5th centuries AD (Thesis abstract)*. Dissertationes Archaeologicae Ser. 3. No. 4. Budapest, 449–466.
- 2017 *Przeworsk település részlete a Zemplén lábánál. Adatok a Przeworsk-kvád kapcsolatokhoz. – Settlement Remains of Przeworsk Culture in Zemplén Mountains (northern Hungary). New Data about Przeworsk-Quad Relations*. In: Merva Szabina (szerk.): *Hadak útján XXII. A népvándorlaskor fiatal kutatóinak XXII. konferenciája*. Visegrád, 2012. október 2–4. (Assembly of Young Scholars on the Migration Period XXII Visegrád, October 2–4. 2012) *Altum Castrum*. (A visegrádi Mátyás Király Múzeum füzetei 9.) Visegrád, 17–56.
- SOÓS, Eszter – TANKÓ, Károly
- 2018a *An Attempt at Interpretation of the La Tène and Roman Period Settlement Finds from Szilvásvárad in Northeast-Hungary*. In: BERECKI, Sándor – RUSTOIU, Aurel – EGRI, Mariana (eds): *Iron Age Connectivity in the Carpathian Basin. Proceedings of the International Colloquium from Târgu Mureş 13–15 October 2017*. Cluj-Napoca, 77-90.
- 2018b *Late Roman Period Quad settlement in Pásztó-Csontfalva*. In: BORHY, László – DÉVAI, Katalin – TANKÓ, Károly (eds.): *Celto – Gallo – Roman Studies of the MTA-ELTE Research Group for Interdisciplinary Archaeology*. Budapest, 281–301.
- SOÓS, Eszter – BARÁNY, Annamária – KÖHLER, Kitti – PUSZTAI, Tamás
- 2017 *Settlement and graves from Hernádvécse (NE-Hungary) in the 5th century AD: relation of living space and burial place in the Hun Period. – Kr. u. 5. századi telep és temetkezések Hernádvécseről: adatok a lakóhely és a temetkezések kapcsolatához a hun korban*. A Herman Ottó Múzeum Évkönyve LVI. Miskolc, 49-98.
- SZABÓ, Miklós
- 2007 *La chronologie de l'habitat*. In: SZABÓ, Miklós (dir.), CZAJLIK, Zoltán (ass.): *L'habitat de l'époque de La Tène a Sajópetri Hosszú-dűlő*. Budapest, 313-319.
- SZABÓ, Dániel – TANKÓ, Károly
- 2007 *Présentation du système de gestion de céramique de Sajópetri (Hongrie)*. Ősrégészeti Levelek, 8–9. Budapest, 168–177.
- SZABÓ, Miklós – TANKÓ, Károly – SZABÓ, Dániel
- 2007 *Le mobilier céramique*. In: SZABÓ, Miklós (dir.), CZAJLIK, Zoltán (ass.): *L'habitat de l'époque de La Tène a Sajópetri Hosszú-dűlő*. Budapest, 229-252.
- SZABÓ, Miklós – CZAJLIK, Zoltán – TANKÓ, Károly – TIMÁR, Lőrinc
- 2008 *Polgár 1: L'habitat du second Age du Fer (IIIe siècle av. J-Chr.)*. Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae 59. Budapest, 183–223.
- SZABÓ Antal – VADAY Andrea
- 2011 *Késő császárkori kutatások a Zagyva-völgyében. – Research on the Imperial period in the Zagyva Valley*. In: Bíró Szilvia – TOMKA Péter (szerk.): *Hadak Útján. A népvándorlás kor kutatóinak XIX. konferenciája*. Győr, 9–40.
- V. SZABÓ Gábor
- 2011 *Ahol a bronz terem ... Előzetes jelentés a Baks-Temetőparti késő bronzkori lelőhelyen végzett fémkereső műszeres kutatásokról. – Wo die Bronze liegt ... Vorläufiger Bericht zu Geländeuntersuchungen mit Metallsonden am Spätbronzezeitlichen Fundort Baks-Temetőpart*. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve, Studia Archaeologica XII. Szeged, 91–127.
- V. SZABÓ, Gábor
- 2017 *Hoards and fortifications: new observations on the structure and function of Eastern Hungarian Late Bronze Age and Early Iron Age high-altitude fortified settlements*. In: HEEB, S. Bernhard – SZENTMIKLOSI, Alexandru – KRAUSE, Rüdiger – WEMHOFF, Matthias (eds.): *Fortifications: The Rise and Fall of Defended Sites in Late Bronze and Early Iron Age of South-East Europe*. Berliner Beiträge zur Vor- und Frühgeschichte Band 21. Berlin, 107–134.
- V. SZABÓ Gábor – BÍRÓ Péter
- 2018 *Szilvásvárad Kelemenszéke. Egy monumentális őskori erődített település a Bükk szívében*. Határtalan Régészet III./4. Szeged, 20–26.
- V. SZABÓ Gábor – CZAJLIK Zoltán – REMÉNYI László
- 2014 *Egy vaskori fegyveres konfliktus nyomai. Új topográfiai eredmények a dédestapolcsányi Verebce-tető kutatásában I*. Magyar Régészet, 2014 tavasz. 1-6. http://www.magyarregeszett.hu/wp-content/uploads/2014/05/Szabo_14TA.pdf
- TANKÓ Károly
- 2004 *A Kyjatice-kultúra települése Ságújfalun*. Ősrégészeti Levelek 6. Budapest, 48-57.
- 2010 *La Tène Ceramic Technology and Typology of Settlement Assemblages in Northeast Hungary*. In: BERECKI, Sándor (ed.): *Iron Age Communities in the Carpathian Basin: Proceedings of the International Colloquium from Târgu Mureş*. Cluj-Napoca, 321–332.
- TANKÓ, Károly – CZAJLIK, Zoltán
- 2007 *Fours*. In: SZABÓ, Miklós (dir.) – CZAJLIK, Zoltán (ass.): *L'habitat de l'époque de La Tène à Sajópetri – Hosszú-dűlő*. L'Harmattan, Budapest, 220-225.
- TANKÓ Károly – VADAY Andrea
- 2010 *Késő bronzkori és késő vaskori telepletek Mátraszőlös-Királydombról*. In: GUBA Szilvia – TANKÓ Károly (szerk.): *„Régről kell kezdenünk...”* Studia Archaeologica in honorem Pauli Patay. Szécsény, 133-190.
- TEJRAL, Jaroslav
- 1988 *Zur Chronologie der frühen Völkerwanderungszeit im mittleren Donaauraum*. Archaeologia Austriaca 72. Wien, 223–304.
- TIMÁR, Lőrinc
- 2007 *Structure d'habitat, formes de maison*. In: SZABÓ, Miklós (dir.), CZAJLIK, Zoltán (ass.): *L'habitat de l'époque de La Tène a Sajópetri Hosszú-dűlő*. Budapest, 201-219.

- 2010 *Les reconstructions possibles des constructions de l'Age du Fer, découvertes á Ráckeresztúr*. In: BORHY, László (ed.): *Studia Celtica Classica et Romana Nicolae Szabó septuagesimo dedicata*. Budapest, 261-272.
- 2013 *Késő vaskori veremházak maradványainak értelmezése*. Ősrégészeti Levelek 13. Budapest, 290-302.
- VADAY Andrea
- 1989 *Die sarmatischen Denkmäler des Komitats Szolnok. Ein Beitrag zur Archäologie und Geschichte des sarmatischen Barbaricums*. Antaeus. Communicationes ex Instituto Archaeologico Academiae Scientiarum 17-18. Budapest
- VADAY Andrea - HORVÁTH Friderika
- 1999 *A szarmata telep értékelése*. In: PETERCSÁK Tivadar - SZABÓ János József (szerk): *Kompolt-Kistér. Újkőkori, bronzkori, szarmata és avar lelőhely. Leletmentő ásatás az M3 autópálya nyomvonalán*. Heves megyei Régészeti Közlemények 1. Eger, 179-253.
- VAKULENKO, Liana
- 1998 *One-piece fibulae with chord in high position and inverted foot (Almgren 158) and aspects of the chronology of the Roman Age sites in the Transcarpathian Ukraine*. In: KUNOW, Jürgen (Hrsg.): *100 Jahre Fibelformen nach Oscar Almgren. Internationale Arbeitstagung 25–28 mai 1997 Kleinmachnow, Land Brandenburg. Forschungen zur Archäologie im Land Brandenburg 5, Wunsdorf*, 241-247.
- VARSIK, Vladimír
- 2011 *Germánske osídlenie na východnom predpolí Bratislavy. Sídlišká z doby rímskej v Bratislave-Trnávke a v okolí*. Archaeologica Slovaca Monographiae Tom. XVIII. Nitra.
- K. VÉGH Katalin
- 1975 *Régészeti adatok Észak-Magyarország I-IV. századi történetéhez*. *Archäologische Beiträge zur Geschichte Nordostungarn im I–IV. Jh. u Z. A Herman Ottó Múzeum Évkönyve XIII–XIV*. Miskolc, 65–130.

CSILLA FARKAS – ESZTER SOÓS – KÁROLY TANKÓ

ARCHAEOLOGICAL INVESTIGATIONS AT THE MULTI-PERIOD SITE OF SZILVÁSVÁRAD-LOVASPÁLYA

In 2016 archeologists from the István Dobó Castle Museum conducted preventive excavations at the Szilvásvár–Lovaspálya site during the construction works of the Lipizzan Equestrian Centre. The site is located in the valley of the Szalajka and Szilvás streams, which is open northwards towards

the Bükk Hills. In total 2840 archaeological features were observed at the 8867 m² site.

The area was probably first inhabited at the end of the Middle Neolithic Period, known as the Bükk Culture (late 6th millennium BC). Most of these features were large clay pits with a rich array of artefacts. The level of the Neolithic settlement was covered with a 10–30 cm thick alluvial layer, rich in humus and pebbles. Apart from coarse wares, we found many decorated fragments, clay weights, flints and obsidian tools, polished stone tools and grinding stones.

The following settlement period can be dated at the Late Bronze Age, the period of the Kyjatice Culture. Settlement features are mainly represented by pits and post-holes. Apart from potteries, clay animal figurines, spindle whorls, net weights, grinding stone fragments and a polished wild boar tusk were also found.

Most of the phenomena belonged to a Late Iron Age Celtic site. We have unearthed sunken buildings, pits, storage pits and the post-holes of surface buildings. The pottery kiln of the settlement was also found in the western part of the site. The settlement waste included finished metal objects, as well as traces of metal industry. A kiln, originally fitted with bellows, was unearthed in one of the sunken buildings, while traces of two other fireplaces could also be identified within the workshop. A large amount of production waste (slag, daub fragments) was found in several pits near the workshop. Based on the ceramics finds, the settlement can be dated at the La Tène B2-C1 period.

The Roman settlement features were arranged in rows and aligned with the stream bank. We found traces of irregular sunken buildings with two or more posts, storage pits, as well as surface buildings also supported by posts. In the northern area, a rich array of artefacts was found in a well, while the impact of the Przeworsk culture is evidenced by two square hearths. The few Roman pottery finds include Sarmatian-type wheel-thrown vessels, polished, hand-formed fine tableware, typical of the Quadi culture of Western Slovakia, as well as hand-formed coarse pots and bowls. Based on artefacts, such as a Rheinzabern-produced terra sigillata fragment, an arbalest-shaped brooch, a fibula with inverted-foot, as well as an antler comb with arched back, the site was probably inhabited from the last decades of the 2nd century AD, from the C1 period.

The Late Roman settlement continues on the southern part of the excavated site, where several settlement features were found, which could be dated at the 4th–5th centuries AD. We have unearthed the traces of surface and sunken buildings, storage pits and holes here. Metal detectors were used continuously during the excavations, yielding a relatively large number of metal objects from the settlement horizon: Late Roman coins, buckle with the pin bent on the ring, iron tools. We found a significant amount of two-sided, multi-toothed antler combs, typical of the Chernyakhov culture. The settlement horizon of the site, dated at the 5th century AD, could have been connected to the SW-oriented Hun Age grave of a woman, found in the northern section. A large glass bead, bronze tweezers, belt buckle, cicada brooch, antler comb and a vessel from a Late Roman workshop were found next to the deceased.

References to the youngest settlement include a sunken building and some scattered Árpadian Age potteries.

The importance of the site lies in its location, because we have no such unearthed settlements with modern documented records from a mountain region. The evaluation of the artefacts from various eras will be a valuable contribution to the existing research.